

MER FAMILJ, MER OMSORG

Svenska familjeband under
senare år – särskilt 1985-2015

rapport av
prof. Gerdt Sundström

Familjen Först

Människor lever längre med fler familjeband och växande anhörigomsorg.

Om man kan motstå frestelsen att se äldre som passiva mottagare av hjälp och omsorg kan man skönja hur de navigerar och kombinerar hjälp från det offentliga och från anhöriga, när så är möjligt. I rapporten "Mer familj, mer omsorg" presenterar Gerdt Sundström nya fakta som visar att de olika relationerna inom familjen – barn, partner, förälder och syskon – ökar i omfattning. Därmed växer också anhörigomsorgen och annat stöd inom familjen.

Inte minst för politiker och beslutsfattare är detta angelägen kunskap att ta till sig när omsorgen ska utformas för äldre, men också insatser för de anhöriga – som redan i dag står för det mesta av omsorgen. Äldre är ofta viktiga för den yngre generationen, materiellt, för barnomsorg och på andra sätt.

Gerdt Sundström är professor emeritus, *Jönköping University*, med inriktning på omsorgs- och familje-frågor; i Sverige och internationellt. Han bor i Huddinge.

Denna rapport är finansierad och publicerad av:
FAMILJEN FÖRST

www.familjenforst.nu

MER FAMILJ, MER OMSORG

Svenska familjeband under
senare år – särskilt 1985-2015

GERDT SUNDSTRÖM

TACK

Denna skrift tillägnas minnet av **Kerstin Bohm** och **Christina Skogsberg** som lärde mig sociologi respektive familjesociologi, **Tamara Hareven** och **Birgitta Odén** som lärde mig familjehistoria och **Dagfinn Ås** som visade mig kreativa sätt att analysera familje- och hushållsdata. Min mor gav mig sex yngre systrar – vi bor i närhet av varandra – men tanken att analysera nutida svenska data om familjens demografi och geografi växte fram ur samarbetet med **Dolores Puga**, **Antonio Abellán** och **Julio Pérez** på spanska vetenskapsrådet CSIC i Madrid. **Petter Wikström** på SCB:s Befolkningsenhet lyckades förvandla mina idéer till statistik och **Familjen Först** gjorde det hela ekonomiskt möjligt. Tack till alla! Tolkningar och kvarstående fel och brister är mina egna.

Gerd Sundström

Copyright © 2019 Författaren och Familjen Först

Layout: Ola Nilsson

Omslagsbild: iStock

Tryck: Booksfactory, Polen

ISBN: 978-91-639-9890-4

www.familjenforst.nu

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Introduktion	7
1. Vad är (väl) en nordisk familj)	8
Familjen och staten	
Familjeforskning i Sverige	
Sveriges och Nordens speciella befolkningshistoria	
Att förvalta familjekapitalet	
2. Vad vet vi om <i>omsorg i familjen</i> ?	25
Familjens betydelse: stöd, hjälp, omsorg och vård	
Offentlig omsorg och familjen: Vilken relation?	
Hushållen och ensamheten	
3. Vad vet vi om <i>olika relationer</i> i familjen?	38
Föräldrar	
Syskon	
Barn	
Make-maka-partner	
De centrala relationerna - partner och barn	
Kunskapsluckor	
Sammanfattning	49
4. Ny data: Familjemönster i Sverige 1985-2015	50
Diskussion av resultaten	57
Referenser	60
Tabellbilagor	68

SAMMANFATTNING

Föreliggande rapport handlar om medelålders (45-64 år) respektive äldre personer (65+) och visar att dagens familjerelationer utvecklats gynnsamt för de äldre och är stabil för de medelålders. Fler äldre har partner, barn eller både-och än någonsin tidigare: 6 procent av dem har till och med fortfarande föräldrar i livet; många har dessutom syskon; och de har ofta föräldrarna, barnen och syskonen i närheten. Materialet bygger på en analys av *hela* den svenskfödda befolkningen, där vi granskat tillgång och närhet, det vill säga vilka relationer de har och var de har dem, men inte vad man gör med dem: Annan forskning visar dock på att socialt umgänge med anhöriga, inbördes utbyte och omsorg – given och mottagen – nu liksom förr är mycket vanligt och till och med ökande. Svenska familjeband är omfattande och i flera avseenden växande. Familjen mår sammanfattningsvis bra och ger allt mer omsorg. Det beror sannolikt på utökade familjeband men troligen också på sviktande offentlig service och sjukvård. Vi ser brister i kontaktytan mellan stat och familj.

INTRODUKTION

Detta är en rapport om familjerelationer, samhällets fasta demografiska grund. Du kan gå direkt på resultaten, från sidan 27 i kapitel 2 till 4, men du kan också först bekanta dig med den historiska bakgrunden i kapitel 1: Nordiska familjer avviker på flera sätt från familjemönster i andra länder. I detta inledande kapitel berörs frågor om familjen på ett relativt brett sätt och med fokus på aktuell forskning relaterat till den aktuella frågeställningen.

I kapitel 2 beskrivs vad vi i vidare mening redan vet om utbyte, hjälpgivande och omsorg inom familjen samt hur detta förhåller sig till staten. I kapitel 3 rapporterar jag så vad vi i korthet redan vet om tillgången på föräldrar, syskon, barn och maka/make/partner; om man alls har respektive relation och var de finns. Detta kan man ha rimligt exakt kunskap om. Vad människor och familjer gör i sina relationer vet vi mindre om, eller är oense om. Vi skall särskilt uppmärksamma de äldre (65+), eftersom de förmodas vara särskilt utsatta för brister i familjerelationer, ensamhet med mera. Det är väknt att detta påverkar behov av offentlig omsorg och vård.

Avslutningsvis rapporteras, i kapitel 4, de helt nya data om svenska familjerelationer och data från SCB beskriver hela den svenska befolkningen i de valda åldrarna. Detta är ingen akademisk rapport men jag ger ändå en hel del referenser för den som vill söka vidare. Forskningsresultat är bra, men bör alltid jämföras med vad man redan vet.

1. VAD ÄR VÄL EN (NORDISK) FAMILJ?

Familjen är svår att definiera, men man känner igen den när man ser den. Därför finns kanske inte "familjen" i bestämd form. Den skiftar form men är ändå igenkännlig. För enkelhets skull använder jag ändå den bestämda formen. Familjen med alla glädjeämnen och svårigheter ingår ju alltid i större sammanhang, med individens livslopp och band till närmiljö, samhället i stort och staten, som i den berömda utställningen och boken *Family of Man* (1955). Den kritiserades för att idealisera den borgerliga (amerikanska) kärnfamiljen, som ett led i det kalla kriget. Men det mest remarkabla med familjen är kanske dess vanlighet: Hur många känner till FN:s internationella Familjedag 15 maj? Kanske familjen är så förbisedd för att den är så allmän och skenbart "vardaglig"? Temat utvecklas i en vacker bok om konstnären Arvid Fougstedt med familj (Johannesson 2016).

Generellt är människors livslopp i dag långt mer uniforma än de var förr, bland annat genom att döden sätter färre käppar i hjulet. Allt fler får leva fullständiga livslopp: vi flyttar hemifrån vid ungefär samma tid, bildar egen familj, lever allt längre med partnern, får barn och ser dem flytta hemifrån och sedan få träffa barnbarn. Att vi ändå tror oss vara mindre konforma och mer "individuella" än tidigare generationer, är en paradox.

Familjen och partnerrelationen är samhällets grundval enligt Aristoteles och kanske är det därför den och särskilt "kärnfamiljen" så länge har granskats och belysts litterärt. England hade

Jane Austen och i Sverige blev **Fredrika Bremers** *Familjen H* en kioskvältare (1830). **Carl Jonas Love Almqvist** vållade skandal, i dag svårbegripligt, med att förespråka ogift samboende i *Det går an* (1839). Hans poäng var att ogifta kvinnor och änkor kunde bestämma mer över sitt liv. Ett steg i den riktningen togs när ogifta kvinnor blev myndiga, 1858. En hel del av de många utomäktenskapliga barnen i 1800-talets Stockholm var inte resultat av sedeslöshet och prostitution, utan berodde på ogift samboende (Matovic 1984). Ogift avser fortsättningsvis det legala civilståndet, inget annat. Giftna kvinnor blev myndiga 1921, och som ett kuriosum kan nämnas att ogift sammanboende var olagligt i Norge till 1972 och kunde resultera i böter eller rentav fängelse, även om lagen knappast tillämpades under 1900-talet. En kort analys av den ogifta moderns historiska belägenhet finns hos Källemark (1978) som noterar att cirka hälften av de utomäktenskapligt födda legitimerades i efterhand genom moderns giftermål.

1800-talet var en tid av stora förändringar, med näringsfrihet och ökad frihet i stort. Missnöje med statskyrkan, snarare än fattigdom, var drivkraften bakom den första emigrationsvågen 1848. **Karl Marx** och **Friedrich Engels** kritiserade vid den här tiden familjen som "system", men de var inte först, ej heller sist. Vi erinrar oss **August Strindbergs** angrepp, och **Barbro Backberger** hävdade i en närmast klassisk artikel i Dagens Nyheter julafton 1965 att: "Familjen är en föråldrad institution, en kvarleva från 1800-talets borgerliga samhälle." En omläsning av Backberger år 2012 visade att hon var ute på tunn is och att mycket hänt sedan 1965 (Bäck-Wiklund 2012a). **Åsa Moberg**, numera gift, konstaterar i sin bok *Livet* (2017) – trots sin tidigare ungdomliga familjekritik – att inga andra relationer har samma uthållighet som familjen.

Granskningen av familjen har fortsatt, som i radions programserie *Heliga familjen*, om "familjebegreppets lyckohyckel

och nattsvarta historia" (2008-2009, **Maria Sveland**). En del har radikalt helt avvisat familjen, andra vill reformera den, till exempel göra den mer jämställd, som i *Skriet från kärnfamiljen* (2009). Ytterligare andra, däribland **Gudrun Schyman**, är skeptiska till familjen som enhet betraktat och vill att alla rättigheter, förmåner och försäkringssystem skall knytas till individen, något som i stor utsträckning redan är fallet.

Mot sådana skildringar kan man ställa utsagor av vanligt folk. Flera surveyundersökningar visar familjens omfattning och vardagliga betydelse (till exempel *Ancestry 2015*). En fransk studie pekar ut familjerelationer som samhällets grund och det som håller ihop solidariteten (*Infocatho 2017*). Familjen är den viktigaste källan till lycka och tillfredsställelse, långt framför arbetsliv, vänner, hobbies och annat, exempelvis enligt danska *AeldreSagens Fremtidsstudie 2016* (www.aeldresagen.dk). Liknande data visar att familjen är långt viktigare för livstillfredsställelsen än till exempel sexlivet, med andelar kring 43 procent respektive 17 procent både i Sverige och internationellt (*Elle 7/2017*). Snarlika resultat ses i en annan undersökning av kvinnor mellan 35 – 75 år, där de äldsta är mest nöjda med livet. De är också minst ensamma (*ICA-Kuriren 44 resp. 52/2017*).

Man bör vara en smula skeptisk till surveyundersökningar, men när de genomgående visar samma mönster får man kanske tro att de har en viss substans. Detta som ett memento inför de många sifferuppgifterna i det följande. Man tror på dem, om man vill. År 1980 publicerade jag en forskningsöversikt och påstod att svenska familjer var viktiga omsorgskällor och att civilsamhället på det hela taget fungerade väl. Rapporten fick en helsida ("Tro honom inte!") i Expressen (Sundström 1980). En gedigen befolkningsundersökning år 1994 med liknande resultat tegs i stort sett ihjäl av media (Busch Zetterberg 1996). Sedan dess har perspektivet förskjutits till det bättre, men opti-

mism är fortfarande svår att marknadsföra.

Nutida familjemönster ställs ofta emot bilder av hur det var "förr". Tregenerationsfamiljen i *Folkskolans läsebok* och i *Sörgården* tros ha varit bättre på att ta hand om de äldre och barnen. Vanligen antar man att dåtidens familjer hade väldigt många barn (bara fem i Sörgården) och att "alla" hade familjemedlemmar och släktingar boende tillsammans eller helt nära som extra föräldrar och allmänt stöd. Detta förmodas inte längre vara fallet till följd av industrialisering och urbanisering. Sociologiska läroböcker har ofta pekat på den moderna, "lilla" familjen som en anpassning till industrisamhället. På senare tid har minskande anslutning till begravingar och fler "fattigbegravingar" tolkats som tecken på familjeupplösning.

En ganska allmän uppfattning om sakernas tillstånd är att Sverige "innehar något slags världsrekord i ensamhet. I varje fall bor väldigt många gamla ensamma i sin bostad. [...] Barn och barnbarn bor ofta på annat håll, nätverket av vänner och släktingar åldras och tunnas ut". Men hjälp finns att få, "ju tunnare släkt- och familjebanden blir i Sverige, desto mer finns det att göra för sociala entreprenörer". Här handlar det om hjälp med socialt umgänge med mera för föräldrar som bor på annan ort eller där barnen inte kan umgås så mycket man skulle önska (citat ur artikel om företaget FamilyPlus, som ger sådan hjälp, med RUT-avdrag, *M-magasin 13/2016*).

Familj och familjemönster har givetvis alltid intresserat både enskilda människor ("av god familj"), religiösa institutioner ("hedra din fader och din moder") och statsapparaten ("familjepolitik"). Lokala myndigheter – de flesta svenska kommuner var fortfarande små år 1950 – bevakade att de som sökte fattighjälp inte hade barn eller andra anhöriga som enligt lag skulle dra försorg om dem, vilket fortfarande gäller för makar.

Okomplicerat har det aldrig varit med familj. **Ivar Lo Johansson** har beskrivit hur begreppet familj var honom främmande som ung: Familj var något som överklassen och de godsägare hans föräldrar tjänade hos hade, själva hade de i bästa fall släktingar. Vilka förfäderna var visste man inte. På äldre dagar kom han dock att uppskatta släktforskning.

Familjen och staten

Staten har för sin del försökt uppmuntra familjebildning och barnafödande, som under merkantilismen på 1700-talet. Tabellverket, SCB:s föregångare, började 1749 kartlägga befolkningen, men resultatet hemligstämplades så att inte utlandet skulle få veta att vi bara var 1,8 miljoner. Under Erik XIV var vi drygt 600 000, England hade då 3,2 miljoner och Spanien, tidens europeiska stormakt, 8 miljoner invånare. Detta innebär att vi då i genomsnitt hade 250 invånare per församling, vilket innebar att alla sockenbor kände (till) varandra och hade med varandra att göra i organiserade former. Församlingen var vid denna tid statens förlängda arm, där även lokala intressen kunde göra sig gällande, för sin tid ganska demokratiskt. Detta har haft stor betydelse för svenskens självuppfattning, synen på stat och samhälle samt relationen överhet – undersåtar.

I början av 1900-talet oroade man sig igen över låga tal för giftermål och barnafödande. Folkräkningarna 1930 och 1935 visade till exempel att de flesta kvinnor efter 25 års äktenskap fött ganska få barn – trots att detta var före preventivmetoder – och att 8 procent av dem var barnlösa. **Makarna Myrdals** kända skrift *Kris i befolkningsfrågan* (1934) kom vid en tidpunkt när detta höll på att svänga, men inte som resultat av myndighetspropaganda. De allmänna barnbidragen 1947 – i Sverige till modern, men i Frankrike till fadern – ledde knappast till höjt barnafödande. Frankrike införde redan

1939 graderade barnbidrag (högre för fler barn), men inte till ensamstående mödrar. Detta förbättrade barnfamiljernas villkor, men fick i Sverige också kritik för att uppmuntra lösaktighet. Även senare svenska regeringar har försökt befordra barnafödandet. Föräldraförsäkringen och offentlig barnomsorg har nog bidragit till att de svenska födelsetalen är högre än i flertalet europeiska länder. På en annan nivå sjösatte FN 1994 *Familjeåret*, som trots Socialdepartementets ansträngningar avsatte ganska små spår i Sverige.

Totalitära stater försöker ofta kontrollera, infiltrera och spionera på familjen, såsom i Nazityskland och Sovjet, för att nämna några. Det kan bero på att familjen (och resten av civilsamhället) och religionen är de enda institutioner som överlevt i tusentals år, medan politiska system kommer och går. Man dekorerade också "hjälmödrarna" i Sovjetunionen och mångbarnsmödrarna vid den nazifierade Mors Dag i Tredje Riket.

En del iakttagare har uppfattat familjen som koloniserad eller formad av staten även i demokratiska länder som Sverige. Andra har snarare sett att familjen ofta är ett subversivt motståndsnäste, som **Ferdinand Mount** uttryckte saken (1982). Förmodligen är det, som historikern **Tamara Hareven** väl beskrivit, så att familjen försöker agera och leva sitt eget liv så gott det går, inom de ramar som bland annat det offentliga livet och arbetsmarknaden sätter; ramar man försöker tänja, kringgå eller använda för egna syften (1977 m.fl.).

Det som slår läsare av familjehistoria är vilken flexibilitet många familjer haft och fortsatt har, ofta i kontrast till offentliga och privata byråkratier. Man har pekat på "statsindividualismen" i Sverige, hur välfärdsstaten medvetet frigjort individen från beroende av familj och andra privata band, och Sverige är enligt Skatteverket världens enda land med ett helt individualiserat skattesystem. Denna ordning gör oss istället beroende av det offentliga,

som numera har sviktande resurser. I all stillhet fortsätter eller ökar familjen parallellt sina välfärdshöjande insatser, men man bör vara försiktig så att det inte blir problem med Skatteverket, vilket framgår av en jämförelse med Frankrike längre fram.

Familjeorganisationerna är starka i Frankrike, en politisk kraft att räkna med. Familjen som begrepp har även använts i mindre oskyldiga syften, som när det traditionella mottot under den tyska ockupationen ersattes med *Famille, Patrie, Travail* på värdelösa mynt av lättmetall. Den föregående folkfrontsregeringen hade parollen "familjen, födelsetalet och den franska rasen". Man var, liksom i Sverige, bekymrad över lågt barnafödande. I dag har både Frankrike och Sverige jämförelsevis höga födelsetal. Frankrike – liksom Sovjet på sin tid – belönar kvinnor som föder många barn, i Sverige nöjer vi oss med flerbarnstillägg.

Familjeforskning i Sverige

Inom akademien är det nog främst historiker och demografer som intresserat sig för familjen. Man har konstaterat att den mytiska "storfamiljen" med flera generationer under samma tak inte varit särskilt vanlig, av det enkla skälet att många gifte sig sent och dog tidigt. Det fanns ofta inte flera generationer i livet samtidigt. Men vanligare än i dag var den, framför allt genom att många äldre i slutet av livet flyttade in hos barn (eller andra) till följd av bostadsbrist, fattigdom och hjälpbehov. Många äldre var bidragsgivare, och samboende mellan generationerna rentav ökade i England under industrialiseringen, tvärt emot vad man föreställer sig. De äldre hjälpte till med barnpassning och annat, när mellangenerationen var ute i arbete (Anderson 1975) och ogifta svenska mödrar bodde ofta med föräldrar ännu på 1950-talet (*Sociala meddelanden* 6/1956). Det är i stort sett en myt att industrialiseringen drev fram kärnfamiljen och isolerade äldre från familjen. Detta hävdades redan i 1909

års pensionsutredning – då de flesta svenskar ännu bodde på landsbygden – och upprepades i till exempel 1952 års *Åldringsvårdsutredning* (SOU 1956:1 s. 20) samt av en tidigare generations sociologer.

Tyvärr har familjeforskningen varit ganska liten i Sverige. Många har trott familjen vara oväsentlig jämfört med en dominerande stat, men det har ändå gjorts försök att lansera familjeperspektiv, till exempel med böckerna *Familjebilder* (1984) och *Familjekretsen* (1988). I det följande får vi nöja oss med några nedslag inför vårt huvudärende, att beskriva dagens familjeband. Internationellt kan nämnas det just avslutade FAMHEALTH, ett europeiskt familjeforskningsprojekt med inriktning på hälsa och familjemönster (se Referenser). I Sverige har bland annat demografiska institutionen vid Stockholms universitet omfattande forskning, med lättåtkomliga publikationer på sin hemsida.

För svenskt vidkommande är **Ronny Ambjörnssons** idéhistoriskt orienterade *Familjeporträtt* (1978) och **David Gaunts** historiska översikt *Familjeliv i Norden* (1996), med många tankeväckande exempel över tusen år, viktiga för den som vill ha perspektiv. Gaunt konstaterade nyktert att svenska familjer generellt är stabila och att bilderna av deras nedgång och bräcklighet är starkt överdrivna eller felaktiga. Han noterade att äldre i dag snarast behandlas bättre i familjen och av det offentliga än tidigare och gjorde också uppskattningar av hur många familjemedlemmar 65-åringar vid olika tidpunkter (åren 1905, 1955 och 2000) hade "tillgång" till. Ju längre fram i modern tid, ju fler beräknades ha maka/make, syskon och andra närstående. Den sjunkande barnadödligheten höll barnantalet konstant. Dessa genomsnitt och samhällsmönster varierade dock mellan landsändarna och samhällsklasserna och beaktade inte heller att allt fler *har* barn.

Detta är en god utgångspunkt för vårt arbete med dagens familjerelationer och man kan begrunda Gaunts välvalda term familjeliv, som ibland är bättre än familj.

En lättillgänglig men ändå djuplodande beskrivning av den demografiska utvecklingen i stort är *Svensk befolkningshistoria* av **Erland Hofsten** (2001) och en bra översikt av sociologiska teorier om familjen och deras genomslag i Sverige är **Margareta Bäck-Wiklunds** artikel "Familj och modernitet" (2012b). Dagsaktuella demografiska frågor om pensioner, invandring, födelse-tal, generationskonflikter med mera diskuteras i *Kurvans kraft* av **Gunnar Wetterberg** (2011). Att demografiska frågor om generationsklyftor har folklig klangbotten märktes i reaktionerna på uttalandet om "köttberget" och försörjningskvoten av en sextio-talist – tidigare finansminister **Pär Nuder**. Han borde ha kollat befolkningsstatistiken, det föddes fler barn på 1960-talet än på 1940-talet. Och många av sextio-talisterna tycks ha mer hull på kroppen än fyrtio-talisterna hade i samma ålder.

Att äldre hjälper närstående är inget nytt och man kan med **Birgitta Odén** förmoda att småbarn med en mormor/farmor hade större överlevnadschanser i en tid när en femtedel av svenska spädbarn dog redan första levnadsåret, historiskt sett intill nyligen. Denna "mormorshypotes" bekräftats av bland annat finsk forskning. Kvinnor som lever längre får fler barnbarn (Danielsbacka m.fl. 2011) och barnbarn kan påskynda pensioneringen (Kridahl 2017). Samtidigt bör man inte romantisera relationen, det kan finnas konflikter och svårigheter att finna sin "roll". Relationen är inte alltid varm mellan mormor, mor och barnbarn, men man hjälps ändå åt, när det behövs (Hurme 1988). Man har spekulerat över den evolutionära fördelen med att kvinnor kommer i övergångsåldern, för att inte deras eget barnafödande skall konkurrera med omsorg för barnbarn. Olika sömnmönster och åldersblandade grupper, där någon all-

tid var vaken, underlättade kanske gruppens överlevnad (*New York Times* 13 juli 2017).

En tid omhuldades teorier om att man inte fäste sig vid barnen förrän de överlevt de riskabla småbarnsåren, om ens då. **Eva Österberg** har förtjänstfullt punkterat den föreställningen och noterar även att de flesta medeltida familjer man har data för "bara" hade tre-fyra barn (Österberg 2016). Detta var vanligt intill slutet av 1800-talet; övergången till dagens mindre familjer skedde mellan 1880-1920 (Hofsten 2001). Vi vet att **Martin** och **Katarina Luther** var otröstliga när deras lilla flicka dog, liksom en enkel bonde i värmäländska Visnums-Kil i början av 1800-talet. Detta var den enda händelse i hans dagbok över många år, som fick större utrymme (Lövgren 1970).

Sveriges och Nordens speciella befolkningshistoria

Änmärkningsvärt i utländska ögon var för hundra år sedan de många ogifta och barnlösa i den svenska befolkningen. Dåtidens myndigheter och en statistisk auktoritet som **Gustaf Sundbärg** var oroade över alla obundna unga män med svag ekonomisk förankring, en grogrund för social och politisk oro. Analysen är bekant från den arabiska våren. Månggifte förvärrar läget ytterligare ("The perils of polygamy." *The Economist*. 23 dec. 2017).

Under 1800-talet ökade antalet ungkarlar och, än mer, ungmör kraftigt. De senares svåra situation även när de tagit sig upp till medelklassens nedre skikt beskrevs av **Elin Wagner** i *Norr tullsligan*, en engelsk motsvarighet är **Barbara Pym**. En nutida uppföljare är **Malin Lindroths Nuckan** (2018). Från 1950-talet sjönk andelen ogifta successivt, i Sverige och övriga Norden (Sundström 1991).

Nedgången skedde sist bland de äldre, som ju personifierar den demografiska historien. Kring 1970 hade bortåt en femtedel av de äldre civilståndet ogift och nästan en fjärdedel var

barnlösa. Endast Irland hade lika höga eller högre tal. I dag är det bara omkring 5 procent som aldrig levt med en partner och en tiondel är barnlösa. Detta är högt jämfört med till exempel asiatiska länder, där 99 procent traditionellt varit gifta. I Kina fick barnlösa par – det uppskattas att cirka 8 procent av alla äktenskap är ofrivilligt barnlösa – ofta "överta" syskonbarn, något som lär ha förekommit även i Sverige. Kinas förre president **Jiang Zhemín** utgör ett exempel.

Män och kvinnor bildar i dag familj och föder barn tidigare och mer "komprimerat" än tidigare. På 1920-talet var kvinnorna ungefär 27 och männen 29-30 år vid första giftermålet och barnen kom än senare, även om en underhållande tabell i *Statistisk Årsbok* mellan 1914 och 1946 visade att många nygifta fick barn "för tidigt", det rörde sig om 20 - 30 procent.

Avståndet räknat i år mellan generationerna var oftast större i äldre tid, samtidigt som livslängden var kortare. Många träffade som antytts aldrig far- eller morföräldrar därför att de redan gått bort. Aldrig förr har så många haft barnbarn respektive mor/far-föräldrar som i dag – och då inte bara i Sverige (*New York Times* 20 mars 2017), symboliserat av sju generationsfamiljen **Pagel** (*Life* april 1989).

Det är som nämnts en vanlig föreställning att man förr bodde i tregenerationsfamiljer, ungefär som i Sörgården. Förr skulle det vara svårt, eftersom tre generationer ofta inte var i livet samtidigt. I dag skulle många kunna göra det och det finns en viss efterfrågan på så kallade generationsboende, där man dock ofta inte har gemensamt hushåll. Familjen utgör som nämnts en resurs och ungdomar, särskilt män, bor kvar hemma allt längre, eller återkommer vid behov. Detta ses i svenska data, men också i till exempel spansk. I USA minskade antalet flergenerationshushåll fram till 1970. De var då 26 miljoner, men har sedan ökat till dagens 61 miljoner (2014). Det är barnen som bor med

föräldrarna, snarare än det omvända (PEW Research 2016).

Bostadsundersökningar visar för övrigt att "åldringarna" ofta försökte hushålla för sig själva även i det förflutna. I Norge 1981 bodde 15 procent av de äldre med barn, men ytterst få av dessa hushåll bestod av två gifta generationer. I åtta av tio fall var endera eller båda ensamstående (egna analyser av Boforholdsundersökelsen 1981). I en remarkabel finsk kartläggning år 1950, då många äldre bodde med barn och barnbarn, hade "blott var 10:e kvinnlig åldring och av männen blott någon enstaka fått lov att regelbundet sköta barn" (FOS 1953 s 49).

Det är en vanlig föreställning att alla småbarnsmödrar förr var omgivna av äldre kvinnor att få råd och hjälp av, även om det inte var så i ett känt fall: Och hon "lindade honom och lade honom i en krubba", en förstföderska och hennes man, utan stöd av föräldrar eller syskon.

I årgång 1921 av *Husmodern* kom kvinnor i den omfattande frågespalten med spörsmål om spädbarnsskötsel och man anar mödrarnas ensamhet med sin uppgift. Ofta ville de ha synpunkter på "goda råd" de fått av "äldre tanter" beträffande barnen. Råd som enligt redaktör Karin Tham – eller en nutida läsare – ofta visst inte var goda. Tanternas råd kunde gå ut på att ge en baby med kikhosta okokt stomjolk, eller att barn borde enbart hållas i sängen upp emot ett års ålder etc. Därtill förstås de eviga bekymren med kolik och barn som inte vill sova. Liknande brev, med kloka svar om att man inte skulle lyssna på "tanterna" flöt in ännu på 1940-talet. I ett exempel hade "tanterna" avrått från att låta en sju månaders gosse ligga på en filt och sparka och kravla. Han skulle enligt "tanterna" sitta i knät när han var vaken, ty "annars lär han sig aldrig gå" (*Husmodern* 10/1942).

Här följde tidskriften svenska barnläkare, som redan på 1800-talet var avog mot lindning av spädbarn och mot beskäftiga "tanter" och deras föräldrade och motstridiga åsikter. Från

1940-talet tog BVC alltmer över rådgivningen. Lindning av barn förekom in på 1930-talet, och än i dag i andra kulturer. Ämnet är kontroversiellt.

Att förvalta familjekapitalet

En viktig fråga för demografer och den enskilde är vem man väljer att bilda familj med: Söker kaka maka? I ganska hög grad tycks det vara så, att döma av uppgifter om föräldrars, eget och partners yrke för gifta personer (egna analyser av SCB:s Undersökning av levnadsförhållanden). Eftersom män haft en tendens att "gifta ner sig", eller kvinnor uppåt, uppkommer ett överskott av välutbildade, dugliga men ensamstående kvinnor. Välutbildade män med goda inkomster förblir sällan ensamma – "Det är en allmänt erkänd sanning", som Jane Austen skrev – eller barnlösa och har genomsnittligt fler barn, för kvinnor gäller i någon mån det motsatta (SCB 1990; 1992a Bilaga, Tabell 5.7; *Svenska Dagbladet* 11 okt. 2004). RUT-avdragen och andra köpta tjänster, om de inte ställer sig för dyra, kan underlätta familjebildning för välutbildade kvinnor (Edlund 1996 a, b).

Skillnaden är dock mindre märkbar nu än på 1800-talet. Då fanns i adeln (fröknar) och borgerskapet (mamseller) många ogifta men företagsamma döttrar, varav en del hittade en livsuppgift i att starta sjuksköterskeskolor, bli guvernanter, lärare, telefonister med mera.

Frågan om förbindelser över klassgränserna är givetvis inte ny och har alltid fascinerat romanskrivare, såsom i **Marie Sophie Schwartz'** kända *Mannen av börd och kvinnan av folket* (1858). Frågan återkom i hennes stora produktion. Även andra gränsöverskridanden fascinerar, såsom en "ganska lång" kvinna som kommer till tals i *Folkets Röst* och undrar om hon skall våga gifta sig med sin fästman, som hon älskar: Han är kortare... Hon vet att manligheten inte sitter i längden, men kommer de att bli

ett löjeväckande par? (*Husmodern* 26/1941). Vi vet tyvärr inte hur det gick för dem, men långa män har större framgång även på äktenskapsmarknaden. Andelen äktenskap där kvinnan tjänar mer än mannen ökar, men de har hittills varit bräckligare än övriga äktenskap, att döma av amerikansk forskning (*New York Times* 17 juli 2018).

Äktenskapet har alltmer blivit ett "privilegium" – och en statusmarkör – för de besuttna, eller när män och kvinnor etablerat sig ordentligt. Äktenskapet har paradoxalt nog blivit viktigare än tidigare, vilket noteras av ekonomer snarare än av moralister. *The Economist* intresserar sig för detta och påpekar även att arv har ökande betydelse, ekonomiskt sett, både för individer och som inkomstkälla för staten (25 november 2017).

Att kaka söker maka är lättare att se i historiska material, som i en studie av norska Rendalen eller de många endabarnsfamiljerna förr på Gotland. Så försöker familjer bevara socialt och annat kapital. Det kan ses i mönster över flera generationer (Lindahl m.fl. 2015) och har påpekats i studier av hur den övre medelklassen i USA drar ifrån övriga sociala skikt (*The Economist* 1 juli 2017). Det är troligt att man med bara två generationer underskattar betydelsen av "dynastier"; socialt kapital tycks ärvas över fler generationer. Familjen har en lång arm och chansen att nå hög ålder är ärftlig (Eriksson 1987; Vågerö, Aronson & Modin 2017).

Den ökade familjebildningen och det ganska höga barnafödandet i Sverige kan knytas till att det numera är möjligt för kvinnor att förena arbetsliv och familj, något som kvinnor för övrigt alltid gjort, med en kort historisk parentes under 1900-talet. Det har till och med sagts att den nordiska, något så när jämställda, familjen är den som bäst anpassat sig till den nya tiden (Esping-Andersen 2016). Kvinnor trädde ut på arbetsmarknaden i större omfattning under och efter kriget och

de gick efteråt inte "tillbaka". Detta underlättades av att man avskaffade sambeskattningen (1971). Det var efter mångåriga krav, som i en intervju med advokaten och FN-delegaten **Guit Österlind** (*Damernas värld* 49/1956). Den fanns dock kvar i skatt på förmögenhet tills denna avskaffades 2007. Många ogifta tyckte att de fick betala för de giftas barn och för ensamstående signaturen "Postfröken i Halland" stod allt tal om husmödrar "mig och många upp i halsen" (*Husmodern* 29/1962).

Många länder har lagregler och skattesystem avsedda att gynna familjer med en hemmafru, liksom "ungkarlsskatt", som **Benito Mussolini** införde i Italien och som flera länder i olika former haft eller fortfarande har. Bortglömt är det raseri som mötte **Nancy Erikssons** skickliga men utsiktslösa försvar för hemmafrun (1964). Hon försvarade egentligen inte hemmafrun som sådan, utan värdet av hennes insatser. Och hon såg svårigheten för yrkesarbetande att sörja för sjuka anhöriga och att passa byråkratiska tider i sjukvården när man ville hjälpa närstående. Denna viktiga distinktion uppfattades nog inte av samtiden, som såg hemmafrun som "improduktiv".

Under och efter kriget steg antalet giftermål brant, vilket sannolikt mest berodde på den förbättrade ekonomiska konjunkturen. Visserligen ökade snart även skilsmässorna, men allt fler förblev gifta allt längre. Under många år har vi haft en lavin av guldbrällor, som fortsätter ännu (Lennartsson, Sundström & Wikström 2017). Därtill har cirka en tiondel av de äldre en s.k. sambo. Pensionsreglerna befrämjar ogift samlevnad eftersom äldre som gifter sig får lägre pension vilket dock inte är allmänt känt. Kanske skall man även beakta att 5 à 7 procent av de äldre har en s.k. särbo. De äldre – liksom de yngre – har ett rikare samliv än som framgår av legala civilståndsuppgifter (Bildtgaard & Öberg 2017).

Sociologer har bland annat studerat en speciell aspekt av

familjesystemen, den sociala (o)rörligheten. Det är forskning där Sverige ligger långt framme. Man har visat att faderns (och i någon mån moderns) sociala position har ganska stor – särskilt i de högre samhällsskikten – betydelse för barnens yrkesbana, men att också andra, mer svåråtkämpliga familjeegenskaper spelar in. Den sociala rörligheten har varit hög i Sverige och högre än i till exempel USA eller England, men förutsätter då även geografisk rörlighet. Man har särskilt fascinerats av att många i barngenerationen socialt rört sig "uppåt" jämfört med föräldrarna, även om det inte är alldeles enkelt att avgöra vad som är högre-lägre i den sociala rymden. Den ganska betydande rörligheten "nedåt" har inte fått samma uppmärksamhet. Sannolikt har både social och geografisk rörlighet minskat de senaste årtiondena.

Den geografiska rörligheten har länge varit hög i Sverige. Ungefär var tionde svensk har sedan 1700-talet flyttat årligen, men rörligheten har möjligen mattats av under de senaste åren, antagligen därför att par med två förvärvsarbetande har svårare att finna två nya och bättre arbeten på annan ort, än att finna ett. Till detta kommer omsorgsåtaganden för anhöriga, historiskt sett minskande ungdomskullar och bostadsmarknadens villkor. Nästan nio av tio flyttningar är kortväga och de flesta görs i 20-30-årsåldern. Det är föga känt hur avstånd och familjeliv inverkar på varandra, men det är gott om anekdotisk evidens att familjer håller inbördes kontakt trots avstånd. På det hela taget lever generationerna, barn (syskon), föräldrar och mor- och farföräldrar nära varandra, i ett stort nätverk. Mönstret är stabilt, både över tid och inom enskilda familjer (Kolk 2017). Men hur dessa avstånd ser ut vet man mindre om.

Vuxna barn som "lyckats" socialt bor något längre bort från föräldrarna, men är inte påtagligt sämre på att hålla kontakt eller ge hjälp, om avståndsfaktorn beaktas. Föräldrar respek-

tive barn i arbetarklassen har kortare avstånd till varandra än man har i medelklassen (Sundström 1984, Winqvist 1999, Lennartsson 2001). Det är inte heller ovanligt att mor/farföräldrar flyttar för att komma närmare barn och barnbarn (*M-Magasin* 14/2017). Detta illustrerar något generellt, nämligen att de flesta flyttningar inte är påtvingade av arbetsmarknaden eller av offentliga byråkratier, utan har med familjen att göra: flytt hemifrån, familjebildning etc.

Att äldre förr generellt skulle ha haft barnen närmare rimmar inte med historieforskningen, tvärtom var det vanligt att barnen flyttade bort, med okänd adress eller oöverstigliga kommunikationsproblem, som en studie av äldre i 1700-talets Odense visat (Johansen 1987). Det var också vanligt att barnen inte ens var kvar i livet när föräldrarna åldrades (Malmberg m.fl. 2016).

2. VAD VET VI OM OMSORG I FAMILJEN?

Demografiska mått och konkreta familjer

I media och i akademisk litteratur återkommer uppgifter om att allt färre yngre skall försörja allt fler äldre. Denna försörjningskvot beräknas ofta som antalet 65+ dividerat med antalet personer 20-64 (ibland tas även minderåriga med). I en internationell jämförelse ligger dock Sverige ganska hyggligt till i det här avseendet, nu och framöver (OECD 2017). Det beror på våra jämförelsevis höga födslotal, men en så generell indikator med dessa definitiva gränser är tveksam bl.a. därför att gruppen äldre förändrats kraftigt. Demografi styr inte utvecklingen alls, eller så enkelt som många tror (Dorling & Gietel-Basten 2018).

Om vi justerar perspektivet efter de äldres kvarvarande livslängd, till exempel gör alla förutsägelser med riktmärket femton kvarvarande, genomsnittliga levnadsår, så är prognosen mycket mindre dramatisk. Då ser vi istället det verkliga problemet: Skall vi höja pensionsåldern eller betala högre avgifter; hur utvecklas vårdbehoven, hur skall vården betalas och vem skall sköta den? Länder med kraftigt höjd överlevnad torde ofta också ha råd med dessa saker. Problemet är mer politiskt än demografiskt (a.a.).

En demografiskt mer problematisk indikator är den så kallade omsorgskvoten, som förmodas visa att tillgången på anhörigomsorg blir allt knappare. Ett vanligt mått på detta har varit antalet medelålders kvinnor (!) dividerat med antalet äldre, som i nedanstående översikt.

Matematisk tillgång på anhörigvård, valda år, 1900-2017					
	Kvinnor 45-59/1000 äldre		Kvinnlig förvärvsverksamhet %		
	Alla	Ogifta	Alla	Gifta	Ogifta
1900	858	156	19		
1950	923	180	30	14	62
1975	591	45	42	43	51
2000	586	82	76*	n.a.	n.a.
2017	474	124	69**	n.a.	n.a.

*Åldersgrupp 20-64 sysselsatta (AKU) **Dito 20-74
 Källa: Efter Sundström 1983, med tillägg av data från SCB

Denna "omsorgskvot" har sjunkit åtminstone sedan 1950; för de åldersgrupper vi använder nedan, från 590 år 1985 till 570 år 2015. Än dystrare blir bilden om bara de kvinnor som inte är i arbetskraften och/eller ogifta beaktas. Exempel på sådana beräkningar som visar ökande "omsorgsgap" använder befolkningen 45-64 dividerat med antalet personer 80+ (AARP 2013) och – en mer sofistikerad analys – andelen yngre, faktiska omsorgsgivare relaterat till antalet äldre (Pickard 2013).

Oavsett graden av statistisk förfining har den här sortens kalkyler flera brister; allvarligast det underliggande antagandet att det är just dessa som ger respektive tar emot omsorg. Mycket av anhörigomsorgen utförs av andra äldre, ofta maka/make, uppskattat till 40 à 50 procent av alla omsorgstimmar (egen beräkning på Socialstyrelsen 2012, Sundström m.fl. 2018). Dessutom är åtskilliga män omsorgsgivare (a.a.) och förvärvsarbete hindrar i allmänhet inte omsorgen, men kan medföra stress och oro (Socialstyrelsen 2006, 2012).

Den viktigaste invändningen är dock att det avgörande för enskilda familjer inte är det matematiskt genomsnittliga antalet barn per äldre i befolkningen, utan om man alls har barn eller andra anhöriga och om de är tillgängliga. Där sviker oss

matematiken; man kan inte på ett enkelt sätt dra slutsatser från demografiska indikatorer på befolkningsnivå till konkreta familjer (Herlofsson & Hagestad 2011). "Omsorgskvoten" har sjunkit, men andelen äldre med barn och andra potentiella omsorgsgivare har ökat.

Familjens betydelse: stöd, hjälp, omsorg och vård

Kinesiska *Folkets Dagblad* rapporterade nyligen om en stark ökning av testamentsskrivande äldre som nu har mer att överlåta: "bakom testamentet är familjen, och den är samhällets bas; när familjen är harmonisk, då är samhället harmoniskt" (*China Daily* 7 aug. 2018, förf. övers.). Flera undersökningar både i Sverige och internationellt visar att hjälp och stöd av olika slag inom familjen är mycket omfattande, men också att hjälpmönstren påverkas av både resurser och behov. Ekonomisk hjälp, särskilt omfattande sådan, är mycket vanligare i besuttna tjänstemannafamiljer än i resurssvagare arbetarfamiljer. Den praktiska hjälpen, såsom omsorg, påverkas mindre av klassmönster (Nyström Gaunt 1988, Halleröd 2008). Studier av anhörigomsorg visar påfallande små skillnader mellan samhällsskikten och mellan stad och land; inbördes hjälp inom familjekretsen är helt enkelt ett mycket "demokratiskt" fenomen.

Familjens minst belysta sida är kanske dess socioekonomiska betydelse, i vidaste mening, det som med en modern term kallas socialt kapital. Vi nämnde ovan den (tidigare) stora sociala rörligheten i Sverige, mellan föräldra- och barn-generationerna. Ordet ekonomi betyder hushållning och familjerna är på många sätt mer effektiva och flexibla i sin hushållning än både offentliga ordningar och privata företag. Totalt torde överföringar inom familjerna överstiga de offentliga transfereringarna och har kanske fått ökad betydelse i dag, när fler äldre har tillgångar och de yngre har behov, som

det spanska exemplet nedan visar. Arv har ingalunda mist sin betydelse. En engelsk undersökning visar att allt fler över tid både låter och tar emot arv, med en ojämlik social profil (The Institute for Fiscal Studies 2017). I England beaktas värdet av eventuell fastighet i avgiften för äldreboende, men (ännu) inte i Sverige. Frågan är känslig för "samhällskontraktet".

Vi har begränsad kunskap om arv och testamenten, men frågor kring detta och fördelningen mellan anhöriga är vanliga i tidningsspalterna. Strikta regler om laglott finns som bekant kvar i Sverige, men kan på sikt mjukas upp när motsvarande ansvar upphör. Äldre personer minns möjligen förklaringen till Fjärde Budet om att "tacksamt vårda dem på deras ålderdom". Men den lutherska katekesen hade också en passus om att föräldrar och annan överhet hade att vårda sig om barn och andra underlydande. Om så inte skedde, upphävdes kanske skyldigheten? Det går lätt att hitta ärenden från fattigvårdsepoken då ansvaret för försumliga föräldrar dryftades.

I Danmark har arvslagen nyligen ändrats, så att man kan ge barn(en) mindre arv än tidigare och i till exempel England har man total testarisk frihet. Att ansvar och rättigheter bör hänga samman torde ha stöd i den allmänna rättsuppfattningen, ansvar här i betydelsen plikt, ett omodernt begrepp. Spanien erbjuder en intressant jämförelse. Man har där laglotsregler liknande Sveriges, men i ett rättsfall gick en son som grovt försummat föräldrarna miste om arvet och det förekommer att äldre som anser sig försummade flyttar till provinsen Navarra, med i princip testarisk frihet.

I dagens Kina händer det att äldre stämmer sina barn för bristande underhåll och för att de inte besöker tillräckligt ofta. Det finns också exempel på besvärliga föräldrar, som när "Kinas jävligaste svärmor" kommer på besök och nekar att ge sig iväg, med lagen på sin sida (Ola Wong i *Svenska Dagbladet* 11/8

2018). Flera provinser har nu infört ledighet för endabarn som gör akuta insatser för föräldrar (*China Daily* 15/5 2018).

Överväganden om omsorg och kompensation är inte okända heller i Sverige. I frågespalten *Pengarna* frågade signaturen Anna: "Ska min syster ha betalt för att hon tar hand om mor?" Hon fick en lång genomgång av hur hon och syskonen borde kompensera den vårdande systemen, med pengar eller större bit av arvet, men också vilka möjligheter det fanns till offentlig ersättning för henne. Tidningen var klar över att detta var det bästa för de äldre och billigast, men att regler och praxis varierade över landet (*Vi* 2/1981). I ett färskare exempel undras om man kan "skicka en räkning till dödsboet". Frågeställaren har hjälpt en faster på mångahanda sätt i mer än tio år. Kusinerna har "inte kunnat eller känt för att besöka henne" (*PRO Pensionären* 7/2017).

Spanska undersökningar visar att de äldre i familjen ökat sina insatser för barn och barnbarn sedan den ekonomiska krisen 2008. Det handlar om ekonomiskt stöd, boende, barnomsorg med mera. Ganska ofta uppges att deras insatser varit oundgängliga för den yngre generationen. Sextio procent av de äldre hjälper till ekonomiskt (UDP 2016). Svenska undersökningar av bl.a. Hyresgästföreningen visar också att familjen ofta bistår ungdomar (upp till 30 och äldre) att skaffa och finansiera en bostad. Till detta kommer andra kostnader för barn. Ungdomar bor, som nämnts, kvar hemma längre, i Sverige och internationellt. Även norska och finska studier bekräftar mönstren av omfattande bistånd i olika former från föräldrar och mor/farföräldrar (Löwe 1995, Majamaa 2015). Detta inget nytt, men har ökat, då den äldre generationen har större resurser i dag och fler yngre i behov av hjälp (Furstenberg m.fl. 2015).

Ibland beräknar man hur mycket "samhället", i betydelsen stat-landsting-kommun, "sparar" på anhörigas ökande insatser för hjälp- och vårdbehövande personer. Sådana kalkyler för

Sverige handlar om summor i storleksordningen 200 miljarder kronor (*Svenska Dagbladet* 9 aug 2017). Man kan vara skeptisk till att i reda pengar översätta vad vi av plikt känsla, tillgivenhet och kärlek gör för anhöriga, men det säger något om betydelsen av familjens omsorgsinsatser. All kommunal omsorg och vård för äldre går på drygt 100 miljarder kronor. Huvuddelen av *all* omsorg utförs av anhöriga, och därtill kommer andra slag av hjälp och stöd inom familjen, som sannolikt har ännu större volymer.

Äldre personer gör ofta stora omsorgsinsatser och utför som nämnts bortåt hälften av *all* anhörigomsorg. I genomsnitt ägnar sig ungefär 20 procent av den vuxna befolkningen åt att ge omsorg, med vanligen ganska få timmar per vecka; för de äldre handlar det ofta om massiva insatser t.ex. för en dement partner. Sett på sikt gäller det ungefär dubbelt så många, någon gång under livsloppet (*Socialstyrelsen* 2004). Omsorgsgivande tycks vara vanligare i Sverige än i till exempel Spanien, kanske därför att det här fördelas på fler händer då få äldre bor med barn.

Anhörigomsorgen är ökande, av befolkningsundersökningar att döma. Detta kan delvis bero på att den offentliga omsorgen och vården krymper relativt behoven (*Ulmanen* 2015), men troligen också på att allt fler *har* närstående såsom partner och barn, som vi strax skall visa. Att tillgången på anhöriga inte bara har "akademiskt" intresse är därmed uppenbart. Det är dock inte självklart att pressen på *familjen* eller "anhörigbördan" ökar, när det "produceras" mer omsorg till följd av att allt fler *har* anhöriga. En annan aspekt är att de som saknar nära anhöriga, i dagens omsorg liksom i den gamla fattigvården, är i större behov av offentlig vård. Man finner till exempel få gifta personer, män eller kvinnor, på svenska äldreboenden.

En intressant fråga är vilka faktorer, om några, som styr eller "motiverar" människor att ge omsorg. Till en del handlar det nog om att man helt enkelt hamnar i det, genom att vara gift (motsva-

rande) eller genom att vara förälder, syskon, barn. Ju fler sådana band man har, ju större är sannolikheten att vara omsorgsgivare eller mottagare av anhörgivård (*Socialstyrelsen* 2006). I någon mån motiveras man kanske också av plikt, altruism, ömsesidig nytta eller religiösa normer. Det sistnämnda har man sett i en amerikansk studie över flera generationer (*Merril Silverstein*, pers. komm.). Hur det är på längre sikt med det ömsesidiga utbytet mellan generationerna vet forskningen föga om, men vi har anekdotisk evidens (*Jönköpings-Posten* 31 oktober 2013):

När de senare fick barn sa de åt oss att "Kan ni inte flytta hit och hjälpa oss med våra barn så kan vi hjälpa er när det behövs" och då bestämde vi oss för att flytta hit --- Vi tycker att vi har det bra. Och vi har verkligen fått en fantastiskt god hjälp av vår dotter.

Ur intervju med Leonard Hyllénstam, som flyttade till Jönköping, uppväxt i Tornedalen med 16 syskon

Familjens stora omsorgsinsatser har sedan 1980-talet uppmärksamats alltmer och även myndigheterna börjar beakta detta. De första stödformerna till vårdande anhöriga sjuksattes på 1950-talet i form av blygsamma hemsjukvårdsbidrag. Anhöriganställningar i hemtjänsten kom på 1960-talet, men är nu i stort sett avvecklade. Utredningar ledde så småningom till *Närståendepenningen*, en betald ledighet för yrkesverksamma, som efter hand används allt mer. Detsamma kan inte sägas om det sedan 2009 lagstadgade kravet att kommunen skall erbjuda stöd till anhörigvårdare. De flesta avvisar enligt *Socialstyrelsen* stöd för egen del; det man oftast önskar, om något, är bättre service till den man hjälper-vårdar (*Socialstyrelsen* 2012).

En motion vid 1898 års riksdag om bidrag till familjer som vårdade "idioter och sinnessjuka" i hemmet avlogs enligt uppgift med motiveringen att "man därigenom i fattigvårdshänseende komme att beträda en förut okänd väg". Detta

var nog inte korrekt, det var ganska vanligt ute i socknarna, senare kommunerna, att anhörigvårdare erhöll någon sorts ersättning (Sundström 2018).

I Frankrike kan den som hyser en gammal förälder göra ett skatteavdrag (upp till c:a 3 500 euro), i Sverige kan samboendet rendera den äldre ett skattetillägg för att ha åtnjutit en skattepliktig bostadsförmån (sådana rättsfall finns), om man inte arrangerat med en "hyra". Förklaringen är att franska barn (och barnbarn) har ett lagfäst ansvar för föräldrarnas försörjning, och därmed indirekt också omsorg, liksom i många andra länder på kontinenten. Det avskaffades i den svenska socialrätten 1956 och i familjebalken 1988. Lagrådet sade då att man därmed ingalunda ville avskaffa familjens moraliska ansvar, hur man nu tänkte sig att reglera detta.

Många anhörigvårdare delar åtagandet med en annan anhörig (nedan) och få står ensamma. Undantaget är den mindre grupp som vårdar någon i det egna hemmet, ofta en partner (Jegermalm & Sundström 2015, 2017). En del av dem önskar och använder stöd i någon form för egen del och en del av dem känner sig ensamma. Ensamhet är annars inget allmänt problem bland äldre, trots föreställningar om detta. Anmärkningsvärt är att upplevd ensamhet bland äldre inte tycks ha ökat sedan början av 1950-talet, om något har den avtagit, och den är vanligare bland äldre i södra och östra Europa (Sundström m.fl. 2009). Kontakterna mellan generationerna är omfattande och stabila (Sundström 1991, Lennartsson 2001).

Offentlig omsorg och familjen: Vilken relation?

Det påstås ofta att den offentliga omsorgen "tagit över" det familjen gör (gjorde) eller borde göra, alternativt skrämt bort familjen och andra hjälpare i civilsamhället. Socialchef Ewa Näslund och socialnämndens ordförande Anders Magnhagen

"säger nu att anhöriga till kommunens äldre medborgare behöver ta mer ansvar – Om vi fortsätter med den nivå på välfärd vi har i dag så kommer vi inte att kunna finansiera den" (*Skånska Dagbladet* 6 mars 2018, om situationen i Höör).

I början av 1950-talet bodde 6 procent av de äldre på ålderdomshem, kronikerhem och liknande. Något annat fanns knappt, även om Röda Korset och husmodersföreningar med flera i mindre skala börjat med hemhjälp för äldre i egen regi. De flyttade till hemmen på grund av fattigdom, bostadsnöd och brist på anhöriga. Efter skandaler med dödsfall och rena mord på ålderdomshemmen tvingades staten uppmuntra just hemvård, men institutionsvården byggdes också ut. Verksamheten nådde en topp under 1970-talet, då 9 procent var institutionsboende och 16 procent hade hemhjälp, som ibland var gratis. Båda var mycket lätta att få på den tiden och åtminstone hemhjälpen höll hög standard. Det hela planade ut och började minska, och i dag (2017) hade drygt 4 procent plats i äldreboende och 9 procent hemtjänst. Därtill har kanske 8 procent inte hemtjänst, men någon annan insats såsom färdtjänst och/eller trygghetslarm med mera. Totalt sett har därför den offentliga äldreomsorgen minskat obetydligt, särskilt om man beaktar äldres förbättrade funktionsförmåga (Johansson & Sundström 2018).

Till jämförelse kan nämnas att institutionsboendet ligger på exakt samma nivå i Spanien, där dessutom 5 å 6 procent har hemhjälp. Den svenska omsorgen har diversifierats, men det har blivit allt svårare att få dessa insatser. Hur förhåller sig detta till familjen?

Det har visats att länder som satsar mer på offentlig omsorg har något mindre anhörigvård (OECD 2017), men dels dras studierna med mätproblem, dels kan någon eller några hemtjänsttimmar i veckan inte ersätta större anhöriginsatser.

I den gamla fattigvården var de som saknade nära anhör-

riga överrepresenterade, liksom i dagens omsorg. Till fattighuset och de tidiga ålderdomshemmen flyttade man förstas också på grund av fattigdom och bostadsnöd. Man finner som tidigare sagts också i dag få gifta personer på svenska äldreboenden och de var faktiskt proportionsvis fler på ålderdomshemmen i början av 1950-talet än i dag, vilket sannolikt avspeglade dåtidens låga bostadsstandard och svårigheter att få hjälp i hemmet. På 1970-talet var bilden i stort sett densamma, men började ändras. Fortfarande fick många av hemhjälpens vårdtagare ingen hjälp av sina anhöriga, om de sådana hade. Att familjen – om man sådan hade – inte kunde eller ville ta hand om hjälpbehövande medlemmar förekom, då som nu. Dysfunktionella familjer har alltid funnits.

I senare undersökningar ser vi att de flesta av hemtjänstens ”kunder” också har hjälp från anhöriga; hjälp som de ofta haft långt innan det offentliga trädde in. Hjälp från det offentliga och från familjen överlappar allt mer och de flesta som hjälper en närstående har som nämnts också andra familjemedlemmar till hjälp. Undantaget är de anhängigvårdare som tar hand om någon i det egna hemmet. De utgör ungefär en tiondel av alla anhängigvårdare, men utför väldigt många omsorgstimmar och ofta utan stöd utifrån, vanligen för en partner och då båda könen lika ofta (Abellán m.fl. 2017, nedan).

Om man kan motstå frestelsen att se äldre bara som passiva mottagare av hjälp och omsorg kan man skönja hur de navigerar och kombinerar hjälp från det offentliga och från anhöriga, när så är möjligt. På det viset minskas något behovet av att vara tacksam, eller åtminstone sprids ut. Det är inte roligt att vara beroende av hjälp och särskilt inte från endast en källa (Lewinter 1999).

Men kontaktytan mellan familjen och det offentliga gnisslar. Exempel visar att omsorgens kvalitet kan variera lokalt.

Det gäller även kvantitativt, med stora och svårförklarliga skillnader kommunerna emellan. Alltför ofta upptäcker man inte i tid att det kommer att behövas till exempel skolor och äldreboenden och kunskapen om demografiska basfakta såsom ensamboendet är ofta svag.

Hushållen och ensamheten

Jakob Forssmed ställer en fråga som relaterar till detta i en debattartikel (*Dagens Nyheter* 9 juli 2018): ”Därför måste vi sluta blunda för den svenska ensamheten. Har den svenska statsindividualismen gjort att vi inte ser ensamheten bland både unga och gamla?” I en kommentar vill **John Sjögren** snarare lägga skulden på Luther och Descartes, det vill säga individens privata relation till Gud respektive tvivlet på allt utom tänkandet, enligt Sjögren grunden för det vi kallar moderniteten (*Svenska Dagbladet* 12 juli 2018).

”Hushåll” handlar om hur människor bor och hur tillgången på anhöriga påverkar hur vi bor och lever. Många har fascinerats av TV-dokumentärer om kokvinnor och äldre syskon som bor och arbetar tillsammans, ett utdöende levnadssätt som fick gripande litterär form i romanen *De sista indianerna* av **Marie-Hélène Lafon** (2017). Det finns ett samband mellan boendeform och tillgång på närstående. De som lever med syskon är oftast ogifta personer som saknar partner och barn, men som har syskon som ofta också är ogifta. Detta var vanligare förr, bland den tidens många ungar och ungdomar. Dessa bodde givetvis också mycket oftare ensamma. Mönstren syns tydligt i den norska *Husholdsundersökelsen 1981* (bearb. för förf. av Dagfinn Ås).

En dyster bild av svenskarnas livsstil målas upp i **Erik Gandinis** film *The Swedish Theory of Love*, som lägger skulden för det påstått höga ensamboendet (hans siffror är felaktiga) och, förstås, ensamheten i Sverige på regeringens efterkrigspolitik

att främja oberoendet. Det hävdas ofta att Sverige har världsrekord i ensamhushåll, utan närmare bevis (Danmark har proportionsvis fler). Dessa påståenden missar, i sin strävan att marknadsföra bilden av Den Stora och Väckande Svenska Ensamheten, att siffror baserade på hushåll är ytterst labila; för de flesta är det en kortvarig genomgångsfas i början och slutet av vuxenlivet. Man förväxlar också uppgifter om hushåll med uppgifter om individer, det är rimligen det senare vi vill veta. Med enkel matematik inses att man kan ha både proportionsvis många ensamhushåll och ganska få individer som bor ensamma.

Efter att folk- och bostadsräkningar avskaffades svävade vi länge i okunnighet om hur folk bodde, vilket underlättar mytbildning, men försvårar till exempel bostadsplanering. Samtidigt utkommer böcker som prisar "Självbo" (Biärsjö 2009).

En annan sak är den *upplevda* ensamheten, vilken inte ser ut att öka, kanske inte förvånande med tanke på de växande familjeband vi strax skall beskriva. Ensamhet är svår att "mäta" och innebär kanske inte samma sak i olika åldrar, men det mesta tyder på att den som nämnts är jämförelsevis låg och sannolikt minskande i Sverige, i befolkningen i stort och bland de äldre. Man frågade äldre om detta i undersökningen 1954 och därefter i levnadsnivåundersökningarna, från 1968 och framöver. Möjligen har svenskar andra – lägre? – sociala och kulturella förväntningar på socialt liv, men därtill också större resurser och bättre hälsa samt växande familjeband, vilket tillsammans minskar ensamhet (Sundström m.fl. 2009). Detta innebär naturligtvis inte att man skall negligera ensamheten i enskilda fall. Kanske är den rentav tyngre att bära när den blir mindre vanlig, när allt fler har täta familjeband? Vi har naturligtvis inte heller något mått på existentiell ensamhet.

Tack vare SCB kan vi nu beskriva andelen ensamboende individer, uppgifter som man själv enkelt kan ta fram från och med

2011. Mest intressant är kanske utvecklingen för äldre personer, som ofta antas vara mest drabbade av ensamboende och ensamhet, vilket dessutom förmodas öka. Historiskt bodde cirka en tiondel av de äldre ensamma, men år 1954 redan 27 procent, en andel som sedan steg när äldre – och yngre – började ha råd med och tillgång till hyggliga bostäder, samtidigt som många äldre var ogifta. På 1980-talet bodde cirka 40 procent av de äldre ensamma, den andelen har sedan sjunkit till dagens cirka 34 procent (2016). Förklaringen är enkel: allt fler äldre är gifta eller sambo, men med lokala variationer. Då är det kanske inte förvånande att upplevd ensamhet är relativt låg bland äldre svenskar, den är faktiskt betydligt högre bland de yngsta i befolkningen (a.a.). Ett lågt genomsnitt hindrar dock inte att många – någon gång ibland eller en tid – kan drabbas av ensamhet, något som syns i undersökningar där man följer samma individer.

Bland vuxna, före pensionsåldern (här 20-64 år), sjönk andelen ensamboende män mellan 2011 och 2016 från 22 till 21 procent, bland kvinnorna från 16 till 15 procent (egna beräkningar på SCB:s statistikdatabas, scb.se). I medelåldern 45-64, den vi använder nedan, var andelen stabila 19 procent mellan 2011 och 2016 och för hela den vuxna befolkningen 20+ stabila 23 procent.

Andelen ensamboende efter till exempel kön och ålder kan man som sagt enkelt och gratis hämta information om på SCB:s hemsida. Variationerna är stora, i till exempel Stockholm bor 4 av 10 äldre ensamma – tidigare hade man stor inflyttning av kvinnor som förblev ogifta och barnlösa – medan det bara gäller en fjärdedel i Mullsjö. Detta påverkar rimligen behovet av hemtjänst och äldreboende, de som använder detta bor oftast ensamma. Därtill varierar andelen ensamboende äldre med hjälpbehov. En studie som analyserade detta för åren 2002-03 fann att kommunernas hemtjänst på det hela taget svarade emot behovet, om så än är fallet vet man dock inte (Davey m.fl. 2006).

3. VAD VET VI OM OLIKA RELATIONER I FAMILJEN?

Vi måste tala om döden...

Vi inleder granskningen av familjerelationer med att gå igenom vad som redan är känt om tillgången på nära anhöriga.

Det är för dagens svenskar svårt att föreställa sig hur den förr allestädes hotande döden satte sin prägel på familjebanden. Sverige var först (1816) med allmän, obligatorisk smittkoppsvaccination, utförd av präst, klockare eller barnmorska. Men det fanns gott om andra, smittsamma sjukdomar. Tusentals barn och vuxna dog årligen i mässling, kikhosta, scharlakansfeber, barnförlamning eller difteri – för att inte tala om lungsot – ända in på 1930-talet. Kvinnor förlorade sina män i olika sjukdomar och arbetsolyckor och män förlorade sina hustrur. Liemannen skördade efter hand någon procent av barnaföderskorna ännu på 1920-talet (se t.ex. *Statistisk årsbok för Sverige 1930*, Tabell 48: "Havandeskaps- och förlossningssjukdomar"). Ett extremfall är kanske succéförfattarinnan Emilie Flygare-Carlén, som följde båda sina föräldrar, sina 13 syskon, tre makar och alla sina fem barn till graven.

Föräldrar dog tidigt och fattigvårdsstatistiken hade gott om föräldralösa barn. Många av dagens äldre har till följd av dödsfall, sjukdom, fattigdom med mera växt upp hos andra än föräldrarna. Av barn födda 1916-1925 bodde 69 procent med båda föräldrarna fram till 16-årsåldern, en andel som ökade efter hand men sedan minskat; 76 procent bland barn födda 1976-1985 och ännu lägre tal senare (SCB 1980, 1994). Förr var det

döden, nu separationer. Allt fler har föräldrar i livet också allt senare i livsloppet, ett mönster man sett även i till exempel England, där man förutser större, inte mindre, tillgång på anhörigvårdare (Grundy & Murphy 2003). Många är själva pensionärer eller nära pensionering när de egna föräldrarna blir i behov av hjälp, vilket förr eller senare gäller uppskattningsvis 90 procent av mödrarna och 70 procent av fäderna. Eftersom många av dem får hjälp av sin partner faller inte allt detta på barnen och välfärdsstaten jämnar ut en del sociala skillnader. Detta illustrerades i en studie av äldre äktenskap, som samtidigt kan vara både "moderna" och "traditionella" (Danielsen 1993).

Vi skall granska relationer till föräldrar, syskon, barn och partner. Just dessa band anfördes i en dansk enkät 1990, där man frågade om vem man ansåg vara sin närmaste, bortsett från make/maka och små barn. De fick mellan 77 och 83 procent, kusiner fick 15 procent. Många var också redo att ge omsorg, hjälp och stöd till närstående, även om man ansåg att det offentliga bör ha huvudansvaret, men att man gärna delar det (*Berlingske Tidende* 29 maj 1990). Det senare såg man även i *AldreSagens Fremtidsstudie 2016* (ovan) och i svenska undersökningar (Grafström & Sundström 2010, Socialstyrelsen 2012) liksom i spanska studier.

Föräldrar

Befolkningsstatistiken har som nämnts länge haft goda uppgifter om barnafödande och barn, vid ett par tillfällen också om mödrarna (nedan), men inte om huruvida folk har föräldrar. Här får man i allmänhet lita till survey-uppgifter eller speciella, lokala material. Uppgifter om civilstånd i äldre tid antyder att många förr förlorade den ena eller båda föräldrarna tidigare än i dag. Dels fanns det proportionsvis fler änkor och änklingar än i dag i alla åldrar, dels mycket hög andel omgifta bland gifta äldre un-

der 1800-talet än i dag, där majoriteten är gifta för första gången. Detta är välkänt bland släktforskare.

Belysande är en befolkningsundersökning med 67-åringar i skånska Dalby 1969-1970. I den gruppen hade en av tio förlorat båda sina föräldrar innan de själva hade nått myndig ålder och många bland de övriga förlorade dem innan föräldrarna hade fyllt 65, det vill säga att risken att behöva sörja för åldriga föräldrar var inte så stor, men den ökade efter hand (Gillis Samuelsson pers. komm., Socialstyrelsen 2000).

En befolkningsundersökning med svenska pensionärer 75+ år 2000 visade en förbättring, men också att en tiondel av både deras fäder och av deras mödrar hade avlidit innan de blev 50 och ungefär en fjärdedel av vardera innan de blev 65; två procent hade förlorat båda föräldrarna innan dessa blev 50. Två tredjedelar såg någon av föräldrarna behöva hjälp på äldre dagar och en fjärdedel båda (Socialstyrelsen 2000). Hur man hade löst omsorg för föräldrarna påverkade hur man själv ville ordna det i händelse av hjälpbehov. Den som själv vårdat föräldrar vill ofta inte ha hjälp av anhöriga (Socialstyrelsen 1994).

Ur barnens synvinkel är bilden ibland en annan. Många gör vad de kan för att hjälpa till (Socialstyrelsen 2004) och att ha gamla föräldrar, särskilt om de är ensamstående, kan som nämnts påskynda pensionering (Kridahl 2017).

Den enda äldre uppgift om *avstånd* till föräldrar jag funnit avser år 1984, då en befolkningsurvey fann att 39 procent i åldersgruppen 30-49 hade föräldrar inom 15 kilometers avstånd, medan 13 procent saknade föräldrar. Var femte (19 %) hade föräldrarna mer än 15 mil bort. I åldersgruppen 50-74 saknade 78 procent föräldrar (Sundström 1984).

Omvänt vet vi att de flesta äldre har åtminstone något barn boende nära (nedan), något som är fallet även i andra länder med liknande data. I flera "traditionella" länder såsom Spanien –

som har mycket goda undersökningar och bra statistik – minskar andelen äldre som bor med barn, samtidigt som allt fler äldre bor bara med partnern eller ensamma (Abellan m.fl. 2017).

Syskon

Vi vet mindre om syskon, vilket är intressant i sig: Hur många man har och har haft, avstånd och kontakter. För många människor är antagligen syskonrelationen den mest långvariga under livet. Anekdotiska uppgifter om hur flyttning förr ofta innebar livslånga brott på bandet med syskonen skulle te sig egendomliga i dagens värld. En vanlig föreställning är att "alla" familjer förr var så stora och att de flesta därför hade så många syskon. En studie där man följt 23 000 kvinnor mellan åren 1750-1900 visar att de flesta födde ganska få barn, det vill säga att de flesta familjer var små. Eftersom en del mödrar fick väldigt många barn var det ändå så att i *genomsnitt* hade man många syskon, (Malmberg m.fl. 2015). Barn från familjer med få barn (eller helt barnlösa) kommer sällan till tals, vilket bidrar till synvillan.

I SCB:s ULF 1976 hade 89 procent av åldersgruppen 45-64 och 87 procent av 65-74-åringarna syskon (SCB 1980). I ULF 1988-89 hade 81 procent av de äldre syskon; 25 procent hade ett syskon, 19 procent två och 38 procent tre eller fler (egen bearbetning, avrundade tal).

Med stigande ålder hinner syskon avlida, i en befolkningsundersökning av hemmaboende 75+ år 2000 hade 68 procent av åldersgruppen 75+ ett eller flera syskon; 26 % hade något av dem på högst 15 kilometers avstånd (Socialstyrelsen 2004). En intressant studie analyserar syskons inbördes relationer och insatser för hjälpbehövande föräldrar, med mönster som kan variera med familjens historia (Winqvist 1999). Några utländska studier har varit observanta på syskon, till exempel Peter Townsends klassiker om äldres familjeliv (1963). Syskon kan ha

särskild betydelse för dem som saknar egen familj. Ogifta äldre umgås ofta med syskon, vilket är klart mindre vanligt bland de gifta (egen bearbetning av ULF 1988-89).

Barn

Den nyss nämnda studien av 23 000 kvinnor mellan åren 1750-1900 visar att en femtedel aldrig fick barn. De flesta mödrar fick som nämnts få barn och många förlorade ett eller flera barn, så att mödrarna var barnlösa när de själva gick ur tiden. Eller så bodde inget barn kvar i närområdet. Drygt var tionde svensk riskerar i dag att förr eller senare förlora ett barn, kanske en följd av att dagens äldre fick sina barn tidigare i livet - även barnen blir gamla (Malmberg m.fl. 2015).

Om alla "förr" hade haft de mytiska tolv barnen skulle Sveriges befolkning ha exploderat. Man kan som nämnts i 1930 och 1935/36 års särskilda folkräkningar läsa sig till att nästan vart tionde äktenskap förblev barnlöst, att de flesta fått ganska få barn efter många års äktenskap och att många hade förlorat ett eller flera av dem (a.a. och www.scb.se).

Ett annat exempel ger 1954 års representativa undersökning (med 0,8 % bortfall!), där en majoritet av de äldre antingen var barnlösa (22 %) eller hade ett à två barn (32 %). Samtidigt hade 23 procent fem eller fler barn (SOU 1956:1). I denna befolkningssundersökning vet man också avståndet till vart och ett av barnen, deras kön, civilstånd och eventuella barnbarn.

Många, yngre som äldre, var barnlösa. Den stora gruppen ogifta var på den tiden vanligen barnlösa, med innebörden att åtminstone en fjärdedel saknade barn på ålderdomen. Uppskattningen rimmar med den nyssnämnda uppgiften om 22 procent barnlösa bland äldre (67+) år 1954. Samma andel redovisas för äldre ännu på 1970-talet i undersökningen SWEOLD (nedan). I SCB:s elegant analyserade kartläggning av befolkningen 1976

var 26 procent av åldersgruppen 65-74 barnlös (SCB 1980).

Detta var nog en toppnotering, år 2000 hade andelen sjunkit till 17 procent för gruppen 75+ (Socialstyrelsen 2004). Barnlösheten minskade givetvis först bland de yngre, således saknade 14 procent i åldersgruppen 50-74 (vuxna) barn i den ovannämnda undersökningen 1984. Den sjunkande trenden för andelen barnlösa fortsatte, och i SWEOLD 2010 var 10 procent barnlösa i gruppen 65-75 (Carin Lennartsson, ARC, pers. komm.).

Tillgängliga data tyder på att de flesta (gamla) föräldrar åtminstone har något barn boende ganska nära. Så var det också historiskt, med lokala variationer (se t.ex. Högman 1999). År 1954 (ovan) bodde 28 procent av alla äldre med barn, år 1975 gällde det 9 procent (SOU 1977:100), år 1984 6 procent av åldersgruppen 50-74 (Sundström 1984) och 1988-89 4 procent (SCB 1992b). I dag torde ungefär 2 procent av de äldre bo tillsammans med barn. År 1954 var det ofta en traditionell lösning på bostadsfrågan, då över hälften av de äldre bodde på landsbygden och det ofta var oklart vem som bodde med vem. Med tiden har dessa hushåll kommit att mer bestå av dels äldre med hjälpbehov, men än mer av vuxna barn (ofta söner) med särskilda behov, tillfälligt arbets- eller bostadslösa med mera. Hälften av barnen har flyttat ut vid 21 års ålder, men andelen unga vuxna som bor "hemma" har tenderat att öka: cirka 40 procent av 16-29-åringarna. I exempelvis Spanien är motsvarande tal 29 år respektive 76 procent, enligt Eurostats databas.

Omkring en tiondel av de äldre bor inte bokstavligen med barn, men har något av dem boende i det omedelbara grannskapet. Av alla äldre 1976 hade 37 procent barn utanför hushållet men inom 15 kilometers avstånd. Detta framgick av en SCB-undersökning (1980) med intressanta uppgifter om avstånd och kontakter i 1970-talets familjer. År 1984 var andelen 48 procent och i åldersgruppen 75+ var den 51 procent år 2000 (Sundström

1984, Socialstyrelsen 2004). Ungefär en tiondel har fortfarande ett barn boende i grannskapet. Detta avser som sagt alla äldre; om andelarna beräknas på dem som har barn är det i motsvarande grad fler som har dem nära. Barnen har "flyttat ut", men de har ofta inte flyttat så långt bort. År 1984 hade dock 10 procent det närmaste barnet mer än 15 mil bort, samma andel fann man för gruppen 75+ år 2000. Mönstren är ganska likartade i USA, där hälften av de äldre har det närmaste barnet på högst 18 miles avstånd (*New York Times* 23/12 2015).

I sammanhanget bör nämnas att det statistiskt sett är så att fler barn har långt till föräldrarna än omvänt. Data för 2002 visar att 85 procent av gamla föräldrar (65+) har barn inom räckhåll (definierat som mindre än 50 km), men att bara 72 procent av barnen har föräldrarna så nära (Hjälms 2011). Närhet har givetvis betydelse för hur man utformar kontakter och utbyte inom och mellan familjer (Nyström Gaunt 1988). Allt fler äldre har barnbarn och sannolikt har allt fler yngre och medelålders personer mor/farföräldrar. Bearbetning av databasen SHARE visar att en jämförelsevis hög andel äldre i Sverige har barnbarn. De träffar dem och ta hand om dem lika ofta som äldre i Spanien. Skillnaden är att det här är mer tillfälliga insatser (pga. vår utbyggda barnomsorg) – där närmast en heltidssyssla, något som inte uppskattas av alla spanska pensionärer (Malmberg & Sundström 2006).

Amerikanska studier visar att yngre kvinnor som har mor eller farföräldrar i närheten oftare förvärvsarbetar (*New York Times* 20/3 2017). Detsamma rapporteras från Spanien, och i Sverige är småbarnsföräldrar med föregående generation nära mer sällan sjukskrivna (www.scb.se).

Maka-make-partner

Civilståndsstatistiken ger som kanske bekant är ett mycket ofullständigt besked om människors partnersituation. Familjer och

äktenskap anses allmänt vara allt bräckligare ting, mindre känt är att andelen äldre som lever i ett parförhållande ökat kraftigt under senare årtionden. Detta har stor betydelse eftersom mycket av anhörigomsorgen ges just av äldre och oftast för en partner.

Även i ett land som Spanien, där fler barn – främst döttrar och svärdöttrar – gör stora vårdinsatser, är partnervården betydande. En ny studie visar att äldre män och kvinnor både i Spanien och i Sverige lika ofta vårdar sin partner, när man lever enbart med denne/denna. Detta är förstås det vanliga i Sverige, och som nämnts ökande även i Spanien. Samma likhet mellan mäns och kvinnors insatser för partnern har man sett i amerikanska och engelska material (Abellan m.fl. 2017).

Tvärtemot vad många tror, ökar antalet långlivade äktenskap. År 1975 kunde 8 000 par fira guldbrylllop, år 2000 17 000 och år 2016 22 000. Totalt växte antalet äktenskap som varat 50 år eller mer från 46 000 år 1975, till 130 000 år 2000 och 181 000 år 2016. De som höll ihop 65 år eller mer ökade från 402 par år 1975, till 1 667 år 2000 och till 7 624 år 2016. Dags för guldsmedsbutikerna att skylta om: Vi har fler långvariga äktenskap än nygifta, vilket familjesidorna ibland illustrerar.

För att bedöma uthålligheten i äktenskapet behöver vi veta inte bara antalet, utan också hur stor andel som finns kvar av de äktenskap som ingicks till exempel 50 år tidigare. Det var i guldbrylllopsfallet 22 procent år 1975, 31 procent år 2000 och 37 procent år 2016. Visserligen förekommer det – men sällan – att man skiljer sig på äldre dagar, men såväl andelen som antalet som håller ihop efter 60 och 70 år ökar också, även om vi inte kan konkurrera med 85-åriga äktenskap i Kina, ibland en påminnelse om gamla tiders barnäktenskap.

Äktenskapet är kanske ett sakrament, men också ett socialt experiment och som sådant ibland mer framgångsrikt än statliga äventyr. Det går åtminstone teoretiskt att finna äktenskap

som ingicks vid tiden för den bolsjevikiska statskuppen 1917 och som överlevde sovjetstaten, som ju upplöstes 1991. Befolkningsstatistiken ger direkt besked bara om äktenskap, men i Levnadsnivåundersökningen har man frågat om partnerhistoria i stort. Allt fler äldre – här åldersgruppen 65-75 år – lever i en parrelation. År 1990 var andelen 62 procent, år 2000 67 procent och 2010 71 procent. Vid det senare tillfället var 63 procent gifta och 8 procent sambo. Därtill hade 5 à 7 procent en "särbo". I en senare enkät med oklar representativitet var 58 % av de äldre gifta, 13 % sambo och 3 % hade en särbo (AMF 2017).

Beträffande den mytomspunna rörligheten in i och ut ur relationer framgår att de flesta levit bara i en parrelation (som varat minst sex månader), gifta eller ej. Det är dock en ökande andel äldre som uppger att de levit i två eller fler parrelationer; 3 procent 1991, 7 procent 2000 och 11 procent 2010. Två procent hade tre eller fler parrelationer bakom sig år 2010 (a.a.).

Tendensen kunde anas redan i SCB:s undersökning av levnadsförhållanden 1984-85. Vid femtio års ålder hade 12 procent av män födda på 1910-talet aldrig levt med en partner och endast 1 procent var inne på sin andra parrelation, för kvinnorna 8 respektive 1 procent (22 respektive 19 procent var barnlösa). För män födda på 1930-talet hade andelen som aldrig levt med en partner minskat till 9 procent och 5 procent var inne på sin andra parrelation, för kvinnorna 4 respektive 3 procent (16 respektive 12 procent var barnlösa) (SCB 1992a Bilaga, Tabell 5.7). Uppgifterna avspeglar förändrade livslopp och nya samlevnads-mönster, äldre lever alltmer som yngre.

De centrala relationerna – partner och barn

Det är inte förvånande att den som har partner och/eller barn klarar sig längre i det egna hemmet på äldre dagar och kanske även får bättre offentlig omsorg och vård när sådan väl används.

Anhöriga är inte bara en resurs i sig, de är också advokater och kontrollerar kvalitet. Detta betyder inte att andra relationer saknar betydelse, såsom syskon och annan släkt, grannar och vänner, men de gör ofta andra saker än omfattande omsorg, saker som också är viktiga. Det kan handla om att hålla ögonen på personen, ge känslomässigt stöd med mera – väl så viktiga saker. Om detta har vi föga kunskap, men om de centrala relationerna finns empirisk evidens.

I SCB:s ULF åren 2002-03 saknade 13 procent av de äldre både partner och barn och det var den gruppen som i första hand använde hemtjänst och drog sig fram med enbart offentlig hjälp. De är också överrepresenterade bland dem som flyttar till äldreboende. Det vanliga för andra personer är att offentlig hjälp överlappar insatser från anhöriga. I den ovan nämnda befolkningsstudien med åldersgruppen 75+ år 2000 var det också 13 procent som saknade båda dessa band. Som tidigare nämnts utför äldre och särskilt äldre makar – män och kvinnor – en stor del av all anhörigomsorg, volymmässigt. År 2015 var det, som vi strax skall se, bara 6 procent av de äldre som saknade både partner och barn.

Kunskapsluckor

De refererade undersökningarna visar varje relation för sig, men ger ingen samlad bild av dem alla sammantagna. Den veterligen enda befolkningsundersökning som i någon mån belyst detta – dock inte föräldrar – avsåg åldersgruppen 75+ år 2000 (Socialstyrelsen 2004). Där spordes om man hade partner, barn, syskon respektive "övrig släkt" och om avstånd till dessa olika relations-typer. En fjärdedel (25 %) hade både partner, barn och syskon, män oftare (42 %) än kvinnor (15 %) som oftare saknade partner. En tredjedel (32 %) av de äldre saknade partner, men hade både barn och syskon. Totalt uppgav 4 procent att de saknade

både partner, barn och syskon (män 2 %, kvinnor 6 %). Nästan ingen saknade "övrig släkt". Totalt 13 procent hade både barn och syskon inom 15 kilometers avstånd, men 22 procent saknade partner och hade inte barn eller syskon inom denna närzon.

Denna belägenhet kan förefalla prekär och är det ofta – dessa äldre personer är som nämnts socialtjänstens primära vårdtagare – men man måste ändå vara försiktig när man drar slutsatser utifrån den här typen av uppgifter. Författaren minns en gammal ogift och barnlös dam som trots åldern (80+) var hembiträde hos en pensionär. Hon uppgav att hon inte hade någon som kunde hjälpa henne, om hon skulle få hjälpbehov för egen del. Två år senare hade just detta inträffat, men då hade en systerdotter från norra Sverige kommit till undsättning.

Detta belyser en sida hos familjen som uppmärksammas först på senare tid, att omsorg i vidare mening – praktisk, ekonomisk, emotionell – kan "cirkulera" inom familjen och inte nödvändigtvis är ömsesidig eller beroende av geografisk närhet. Exempel på detta ges i en studie av omsorgsutbyte inom kinesiska landsbygdsfamiljer, men torde ha relevans även i Sverige (Liu 2016). Sådan "cirkulation" torde underlättas vid fler anhöriga.

Finland erbjuder en tänkvärd jämförelse, med sin kärva 1900-talshistoria och tidigare stora kvinnoöverskott, varav många ogifta och barnlösa. År 1950 var 19 procent av de äldre barnlösa, medan 29 procent hade fem eller fler barn. Trots detta, och att många inga inkomster hade, fick de flesta obetydlig eller ingen som helst hjälp av barnen, som inte kunde göra mer än som var fallet. Många äldre hade ett mycket glest socialt nätverk: 14 procent hade varken partner eller barn, 18 procent bodde ensamma (FOS 1953). Detta syntes ännu 1962 då 8 procent inte hade partner och inte heller barn, syskon, syskonbarn, kusin eller andra anhöriga i närheten; andelen ensamboende hade stigit till 31 procent. Den undersökningen konstaterade torrt att "trev-

naden påverkas av närheten till anhöriga" (FOS 1963). Uppgifter för 1976 visade att 25 procent var barnlösa, 30 procent bodde ensamma, 32 procent bodde bara med partner och 4 procent med syskon (FOS 1980). År 1986 hade andelen ensamboende stigit till 38 procent (Sundström 1991).

Sammanfattning: Vad vi redan vet

Intrycket av genomgången av tidigare forskning är att alla – syskon vet vi dock minst om – "har" mer av alla relationstyper och att de flesta har någon representant för respektive familjeband i den geografiska närzonen. Men allt detta bygger på mer eller mindre säkra surveystudier. Önskat och faktiskt avstånd tycks i stort sett sammanfalla och få vill bokstavligen bo med föräldrar eller, omvänt, med sina vuxna barn. Föräldrar och barn hemmahörande i arbetarklassen bor närmare varandra än man gör i medelklassen. Att socialt avancemang och flyttning sammanhänger tycks vara accepterat av (gamla) föräldrar, men vid hjälpbehov ser barnen gärna att de bor närmare (Sundström 1984). Flyttningar är ofta korta och familjerelaterade och är vanligast i tjugo-trettioårsåldern. Det handlar naturligtvis om utflyttning från föräldrahemmet och bildande av egen familj i yngre år, men även andra flyttningar. Att de flesta flyttningar skulle vara påtvingade av arbetsmarknaden är en seglivad myt.

SCB:s ULF har vid olika tillfällen haft frågor om hur ofta man träffar dessa olika familjemedlemmar: Kontakterna är genomgående täta för flertalet. All forskning tyder, föga förvånande kanske, på att socialt umgänge till största delen handlar om familjekontakter, med ungdomar som temporära undantag. Vad man "gör" i dessa kontakter är mindre beforskat och faller utanför vårt ämne, som rör förutsättningarna. Vad människor gör med dem är vars och ens ensak.

4. NY DATA: FAMILJEMÖNSTER I SVERIGE 1985-2015

Demografi möter geografi

Med analys av hela den svenska befolkningen skall vi i det följande se dels hur många som över huvud taget har föräldrar, partner, barn och/eller syskon, dels om man har dem inom "räckhåll". Det har vi för enkelhets skull definierat som boende i samma kommun. För att fånga eventuella förändringar granskar vi situationen 1985 respektive 2015. SCB har tillmötesgående gjort dessa analyser, som vederligen görs för första gången.

Materialet avser folkbokförda och svenskfödda, eftersom det kan saknas information om familjebanden för invandrade personer. För år 1985 saknas information om föräldrar och syskon, eftersom databasen upprättades år 1932 och därför inte är komplett förrän en bit in på 2000-talet. Se vidare noterna i förlagan från SCB som visas med exempel i Bilaga, inspirerat av ett analyschema i Gulbrandsen & Ås (1986). Uppgifterna kan ses som minimiskattningar, eftersom till exempel äldre som har alla barn utomlands anges som barnlösa, med samma informationsbrist för övriga relationer. Avstånd till familjemedlemmar fångas med boende i samma eller annan kommun. I det senare fallet kan de ändå bo nära, men till exempel i grannkommunen, vilket kan anas av tidigare uppgifter om avstånd i kilometer

Vi begränsar oss till åldersgruppen 45 - 64 respektive gruppen 65 och äldre. De förra har i stort sett avslutat barnalstring-

en, men kan ha (äldre) anhöriga i behov av omsorg. De äldre är kanske särskilt beroende av potentiell hjälp från anhöriga och då ofta från barn, syskon och eventuell partner. Man vet sedan tidigare att just relationen till partner och barn är särskilt viktiga (Sundström 2009).

Situationen för åldersgruppen 45 - 64 år 1985 ger möjligen en grov bild av förhistorien till dagens äldre, där många av dem som var i medelåldern på 1980-talet nödvändigtvis ingår. De medelålders situation 2015 ger kanske en aning om villkoren för *framtidens* äldre.

Andel av befolkningen 45-64 år med respektive familjerelation, procent

	partner	barn	partner + barn	ingendera	Befolkning
1985	72	85	66	10	1.619.436
2015	70	84	65	10	1.976.717

Ökningen av åldersgruppens storlek mellan 1985 och 2015 avspeglar de stora födelsekullarna på 1960-talet, de var som nämnts fler än fyrtiotalisterna. Mönstren i stort är förvånansvärt stabila, men kan komma att ändras för enskilda individer, när de åldras. Några kommer att förlora sin partner, andra hittar en ny och några kan förlora barn (Malmberg m.fl. 2016). Andelen som hade en partner är tio procent högre än bland dagens äldre (nedan) liksom de som hade både partner och barn. Andelen som hade barn 1985 var några procentandelar lägre än bland dagens äldre, det vill säga några har fått barn, sitt första eller adopterat/hemflyttat från utlandet m.m. (ovan). Möjligen gäller detta även dagens medelålders. Samtidigt är det en stabil andel – var tionde i åldersgruppen – som saknar både partner och barn.

År 2015 hade i denna åldersgrupp 93 procent syskon, 66 procent hade föräldrar i livet och 41 procent hade både partner,

barn, syskon och föräldrar. Bara 0,4 procent saknade alla dessa relationer, det vill säga 8 000 personer.

Man talar ibland om den klämda "sandwich-generationen", de som har både barn och föräldrar, bådadera med potentiella behov av hjälp. Tillgång till bådadera kan dock också ses som en förmån. År 1984 hade ungefär en tiondel av personer i åldern 60-64 både föräldrar och barn, i dag (2015) har 56 procent av de medelålders (kvinnor 59 %, män 54 %) både föräldrar och barn i livet, varav hälften hade dem i den egna kommunen. Detta kan möjligen jämföras med en stor kanadensisk studie i början av 1990-talet, där hade 37 procent av familjer i åldern 35-64 både gamla föräldrar och hemmaboende barn. Det inbördes hjälputbytet var dock inte särskilt omfattande, antagligen delvis därför att båda föräldrarna ofta var i livet och då inte behövde hjälp "utifrån" (Statistics Canada 1994). En del av sandwich-generationen är som antytt inte purung. Fem procent av de äldre hade både föräldrar och barn i livet (nedan).

År 2015 hade fyra procent av de medelålders föräldrar men saknade syskon att dela ansvaret för föräldrarna med, men blott 0,5 % av de medelålders hade föräldrar men saknade både syskon, partner och barn att dela ansvaret med. Vi övergår till att beskriva den geografiska närheten till nära anhöriga.

Andel av befolkningen 45-64 år med respektive relation, procent i den egna kommunen:

	Partner	Barn	Partner + barn	Ingendera	Befolkning
1985	71	70	56	15	1.619.436
2015	70	68	53	15	1.976.717

Redan i medelåldern har en del sett alla sina barn försvinna från den egna kommunen, men majoriteten har ändå något barn kvar i sin kommun. (Vi vet också att vuxna barn, särskilt

söner, bor kvar längre i föräldrahemmet nu, än tidigare.) Andelen som hade partner och dessutom barn i kommunen har möjligen minskat något.

Beträffande övriga familjerelationer hade 42 procent syskon i kommunen och 35 procent hade föräldrar så nära, det vill säga ungefär hälften av dem som har respektive relation. Totalt 14 procent hade minst en av varje relation i den egna kommunen, medan 7 procent inte hade varken partner, barn, syskon eller föräldrar i sin egen kommun, motsvarande 140 000 personer.

En äldre uppgift om avstånd till föräldrar avser år 1984, då en befolkningssurvey fann att 39 procent i åldersgruppen 30-49 hade föräldrar inom 15 kilometers avstånd, medan 13 procent saknade föräldrar. Var femte (19 %) hade föräldrarna mer än 15 mil bort. I åldersgruppen 50-74 saknade 78 procent föräldrar (Sundström 1984). Uppgifterna sammanfattas i tabellen nedan, tillsammans med de nya uppgifterna för 2015. Att allt fler har föräldrar och har dem i närheten möjliggör mer omsorgsutbyte mellan generationerna.

Att ha föräldrar, tillgång och närhet, 1984 resp. 2015, procent

	Åldersgrupp 45-64		Åldersgrupp 64+	
	Hade förälder	Förälder nära*	Hade förälder	Förälder nära*
1984	40	15	i.u.	i.u.
2015	66	35	6	3

* År 1984 inom 15 kilometer (20 % inom 50 kilometer), år 2015 i samma kommun

Bland de medelålders saknade som vi sett 15 procent både partner och barn, men drygt hälften av dessa (9 % av alla medelålders, 184 000 personer) hade dock syskon. Sju av tio av dessa hade syskon i samma kommun, med små könsskillnader, det vill säga oftare än i befolkningsgenomsnittet, vilket även gällde de äldre (nedan). Demografin och familjerelationerna påverkar eller rentav styr boendet och för syskon

särskilt äldre kvinnor. Detta är kanske ingen nyhet, men det är intressant att se mönstren även på befolkningsnivå.

Vi övergår till att granska de nära familjebanden för de äldre (65+), och kompletterar med uppgifter från 1954 och 2002. Därmed får vi en bild av situationen för dem som föddes kring åren 1880, 1910, 1925 respektive 1935. Mycket få torde förekomma i mer än en årgång.

Andel av befolkningen 65+ med respektive familjerelation, procent

	Partner	Barn	Partner + barn	Ingendera	Befolkning
1954*	46	78	41	17	N = 1,064
1985	51	69	43	23	1.389.215
2002**	58	77	51	10	N = 2,103
2015	60	88	56	8	1.704.080

* Egen bearbetning av data i 1952 års Åldringsvårdsundersökning, SOU 1956:1.

**Egen bearbetning av data i SCB:s Undersökning av levnadsförhållanden (ULF) 2002.

Allt fler äldre har en partner (gift eller sambo) och påtagligt många fler av dagens äldre har barn, allt fler har både-och och de som saknade *bådadera* minskade från 23 procent år 1985 till 8 procent år 2015. Därtill vet vi att 6 procent av de äldre år 2015 fortfarande hade föräldrar i livet, 67 procent hade syskon, och 4 procent hade *alla fyra* relationstyperna. Omvänt var det 3 procent (49 000 personer) som saknade *alla* dessa familjeband. Ovan nämndes att 25 procent av åldersgruppen 75+ år 2000 hade partner, barn och syskon, i föreliggande material är andelen 42 procent.

Den kraftigaste tillväxten i familjebanden för de äldre tycks ha inträffat mycket hastigt, på 1980- och 1990-talen, med ytterligare förbättringar hitom sekelskiftet. "Tillgången" på syskon har dock minskat för de äldre, från att 81 procent hade syskon 1988-89 och 73 procent år 2002 (ovan), till som nyss nämnts 67 procent år 2015. Detta torde avspegla de krympande barn-

kullarna i början av 1900-talet, vilket tidigare berörts. Å andra sidan var det allt fler som fick ("skaffade") barn.

Det är kanske särskilt viktigt för äldre att ha sina anhöriga i närheten. Detta beskrivs med i vilken utsträckning de har en representant för någon av grupperna i sin egen kommun, åter kompletterade med uppgifter för 1954.

Andel av befolkningen 65+ med respektive relation, procent i den egna kommunen

	Partner	Barn	Partner + barn	Ingendera	Befolkning
1954*	46	65	c. 39	>17	N = 1.064
1985	51	46	29	32	1.389.215
2015	60	58	37	18	1.704.080

* Egen bearbetning av data i SOU 1956:1. Man torde beakta att kommunerna i allmänhet var betydligt mindre år 1954 än de är i dag, efter 1970-talets kommunsammanslagningar. Uppgifterna inkluderar barn i hushållet; 27 % av de äldre hade detta 1954, 9 % 1975 och c. 1-2 % i dag. Ofta var och är det äldre makar med ett ensamstående barn, ofta en son.

Utvecklingen har, efter en svacka i slutet av 1900-talet, inneburit att allt fler har barn och allt fler har dem på ganska nära håll, liksom att allt fler har partner samt barn i närheten (i den egna kommunen). Vi är med andra ord nästan "tillbaka" i en familjegeografi med ganska stor närhet, ett mönster som vi gärna romantiserar. Skillnaden är att 1954 bodde de flesta äldre på landsbygden, i dag i tätorter. Inflyttningen till tätorterna under 1900-talet hindrade inte familjetäthet, i varje fall inte på sikt. Många flyttningar styrs av tillgången på anhöriga, det var fallet redan i äldre tid, liksom idag, bland både svenskar och invandrare.

Allt färre äldre saknar partner eller barn i närheten. I absoluta tal har den gruppen minskat från 446 000 personer år 1985 till 312 000 personer år 2015, särskilt beaktansvärt med tanke på att den äldre befolkningen samtidigt växt kraftigt i storlek. Fjorton procent (242 000 personer) hade år 2015 varken föräldrar, partner, barn eller syskon i den egna kommunen,

men betydligt färre saknade som nämnts helt och hållet dessa familjeband. Hälften (3 %) av dem som hade föräldrar, hade dem i sin egen kommun. Som nämnts hade 42 procent både partner, barn och syskon och 12 procent hade någon av vardera relationen i den egna kommunen.

Vi har här behandlat män och kvinnor tillsammans, för enkelhets skull, men det finns tankeväckande skillnader dem emellan i tillgång och närhet till familjen. Proportionsvis fler män, medelålders och äldre, saknar barn och verkar allmänt sett ha något glesare familjerelationer. Samtidigt är det som bekant proportionsvis fler äldre män som lever med en partner. Detta rimmar med t.ex. danska uppgifter (Nygaard Christofersen 2004).

Tabellerna i Bilaga kan analyseras på olika ledder; ett exempel och en sällan belyst sida är syskonrelationer. Totalt 67 procent av de äldre har som nämnts syskon i livet, mindre än hälften av dem (25 %) har syskon i samma kommun. Om vi skärskådar gruppen äldre som har varken partner eller barn – 6 % av de äldre (129 000 personer) – finner man att 61 procent av dem har syskon, varav de flesta (84 %) har åtminstone ett syskon på nära håll (i kommunen). För kvinnornas del 98 och för männens 75 procent. Detta är beräknat på dem som har syskon; av alla som saknar partner och barn är andelen 52 procent utan könsskillnad.

Om man ser utvecklingen med den offentliga äldreomsorgens glasögon ter sig utvecklingen också positiv, det är proportionsvis allt färre äldre som saknar anhöriga och ungefär samma låga andel, 17 procent, som saknar partner och inte heller har barn i närheten, i dag som i början av 1950-talet och nästan en halvering jämfört med 1980-talet. Men samtidigt är antalet äldre nästan tre gånger fler i dag än på 1950-talet och antalet vårdplatser har minskat kraftigt.

5. DISKUSSION AV RESULTATEN

Det är roligt att få använda den stolta befolkningsstatistik som skapades av den nyligen 300-årsfirande prästsonen, astronomen och matematikern **Pehr Wargentín** (född 1717) som blev förebild för utländsk statistik. Tidigare forskning och statistik med mera, och våra nya data, visar att allt fler har nära familjerelationer, åtminstone om vi begränsar oss till föräldrar, partner och barn. Och man har dem ofta i närheten, i sin egen kommun. Detta bekräftar det inledande konstaterande om ökande konformitet i livsloppen och familjens "vanlighet" och rimmar med till exempel engelska undersökningar (Grundy, Murphy & Shelton 1999). Till minuskontot kan föras att färre äldre tycks ha syskon, vilket avspeglar förändrade födelsemönster ganska långt tillbaka.

Mot anhopningen av alla siffror och befolkningstal i det föregående kan, med viss rätt, invändas att de inte säger ett dyft om kvaliteten i relationerna. Eller vad människor använder dem till, om alls. Eller att statistiska fakta om förbättringar riskerar att överoptimistiskt förringa de faktiska problem som fanns och fortfarande finns i familjerelationer. För att belysa detta måste man gå till andra källor, varav några nämnts tidigare. Läsaren måste själv tänka över vad som verkar rimligt.

Umgänget inom familjen är tilltagande – inte så konstigt eftersom allt fler har familjeband – och svenska familjer förefaller på det hela taget att må ganska bra. De flesta parförbindelser är rätt stabila och de flesta bejakar barn; Sverige har internationellt sett höga födelsetal.

Även anhörigomsorgen ökar. Äldre personer har i olika undersökningar visat sig både få och ge allt mer anhörigomsorg. Staten har nått gränsen för vad den förmår, men familjen växer och tar på sig större uppgifter. Till en del beror det sannolikt på att vi allt oftare har nära anhöriga av olika slag och ofta har dem i närheten. Som tidigare nämnts visar intervjuundersökningar att omsorgsutbytet ökar med antalet band till anhöriga, föräldrar, partner, barn och syskon.

I exemplet syskon ser man att det råder en viss "utbytbarhet" i de svenska familjerna, har man inte det ena, så har man kanske det andra. Andelen äldre som har syskon har sjunkit jämfört med tidigare studier, men den höga andelen (93 %) med syskon bland dagens medelålders betyder möjligen återgång till en högre nivå bland framtidens äldre.

Anförda data avser ett nationellt genomsnitt, lokalt varierar "tillgången" på partner och barn, samt närhet till eventuella barn, vilket belysts av **Alm Stenflo** (2006) och **Hjältn** (2011). Den ljusa bilden av vidgade familjeband fördunklas något av stora och svårbegripliga olikheter i den offentliga omsorg som tillsammans med anhöriga, eller som ersättning när anhöriga saknas, skall sörja för äldre och yngre med hjälpbehov.

Om vår benägenhet att bistå närstående är oförändrad innebär fler anhöriga helt enkelt mer omsorg, eftersom detta beror på antalet nära familjeband. Man bör inte överdriva demografiska faktorerens betydelse, men här handlar det om livsvillkor för enskilda individer och deras familjer. Andelen äldre som saknar både partner och barn har minskat kraftigt sedan 1985. Detta är tursamt för de kommuner – majoriteten – där offentlig service stagnerat eller krympt, eftersom den används främst av just dessa äldre. På sikt får visserligen de flesta offentlig omsorg, men mindre, under kortare tid och efter längre väntan, det vill säga – den offentliga omsorgen ransoneras. Under tiden håller

anhöriga ställningarna och mer än så.

Det är tänkvärt att den offentliga äldreomsorgen hade sin största utbyggnad på 1970- och 1980-talen, för att därefter successivt krympa. Att den skulle ha "känt av" förändrade behov i form av hur många som vid olika tidpunkter saknar nära anhöriga verkar långsökt, men att nedskärningar (ännu) inte lett till större problem beror rimligen på den växande tillgången på främst partner och barn bland de äldre. Sammantaget torde detta förklara den växande anhörigvård man kunnat se i olika undersökningar. Den rimligaste tolkningen är kanske att offentliga insatser kommer och går, familjen består.

Allt detta är kanske som det måste vara, men frågan är hur man bör förhålla sig till dessa anhöriga och deras insatser. Tidigare försök att stödja dem ekonomiskt har inte alltid fallit väl ut, men annat stöd har inte heller lyckats så väl, eftersom det som anhöriga oftast vill ha (om något alls) är tillräckligt med bra och pålitlig offentlig service – hemtjänst, färdtjänst och så vidare – till den man hjälper, inte stödsamtal och annat för egen del. Att finna en bra balans mellan familjens åtaganden och det offentliga ansvaret har alltid varit ett dilemma, så var det på fattigvårdens tid, det vill säga före 1957, och så är det i dag. Den tiden är förbi, när man trodde att staten kunde göra allt.

Referenser

- AARP 2013 *The Aging of the Baby Boom and the Growing Care Gap: A Look at Future Declines in the Availability of Family Caregivers*. Washington: American Association of Retired Persons.
- Abellan, Antonio, Perez Diaz, Julio, Pujol, Rodrigo, Jegermalm, Magnus, Malmberg, Bo & Sundström, Gerdt 2017 Partner care, gender equality, and ageing in Spain and Sweden. *International Journal of Ageing and Later Life*, 11, 1, 69-89.
- Alm Stenflo, Gun 2006 Äldres omsorgsbehov och närhet till anhöriga. Statistiska Centralbyrån, *Demografiska Rapporter* 2006:1.
- AMF 2017 Jul 2017. www.amf.se
- Ambjörnsson, Ronny 1978 *Familjeporträtt*. Gidlunds.
- Ancestry 2015 *En liten stor värld. En rapport om familjerelationer*. Mimeo (www.ancestry.se).
- Anderson, Michael 1975 Family, Household and the Industrial Revolution. In (Ed. M. Anderson) *Sociology of the Family*. Penguin.
- Antonucci, Toni & Akiyama, Hiroko 1987 Social Networks in Adult Life and a Preliminary Examination of the Convoy Model. *Journal of Gerontology*, 42, 5, 519-527.
- Bildtgaard, Torbjörn & Öberg, Peter 2017 *Intimacy and ageing: New relationships in later life*. Bristol: Policy Press
- Biärsjö, Kicki 2008 *Från singel till självbo. Konsten att trivas i sitt eget sällskap*. Forum.
- Van den Broek, Thijs., & Dykstra, Pearl A. (2017). The impact of siblings on the geographic distance between adult children and their ageing parents. Does parental need matter? *Population, Space and Place*, 23(6), e2048. doi: 10.1002/psp.2048
- Busch Zetterberg, Karin 1996 *Det civila samhället i socialstaten*. City University Press.
- Bäck-Wiklund, Margareta 2012a Den heliga familjen genom 2000-talets lins. I *Tidskrift för genusvetenskap* 4/2012.
- Bäck-Wiklund, Margareta 2012b Familj och modernitet. I (red. M. Bäck-Wiklund & T. Johansson) *Nätverksfamiljen*. Natur & Kultur.
- Chan, Tak Wing & Ermisch, John 2014 *Family Geography and Family Demography in the UK: Cross-Sectional Perspective*. Department of Sociology, University of Oxford. Mimeo.
- China Daily* 15/5 2018 Nursing leave for only child a national necessity (Mu Guangzhong).
- China Daily* 17/5 2018 Let elderly enjoy lives free of child care.
- China Daily* 7/8 More seniors queue to write their wills.
- Danielsbacka, M., Antti O. Tanskanen, A., Jokela, M. & Rotkirch, A, 2011 Grandparental Child Care in Europe: Evidence for Preferential Investment in More Certain Kin. *Evolutionary Psychology*, 9, 1, 3-24.
- Danielsen, Kirsten 1993 Ekteskap og velferd. Analyser av en generasjons livsløp basert på livshistorisk materiale. Norsk Gerontologisk Institutt, *Rapport 3* – 1993. Oslo
- Davey, Adam, Johansson, Lennarth, Malmberg, Bo & Sundström, Gerdt 2006 Unequal but equitable: an analysis of variations in old age care in Sweden. *European Journal of Ageing*, 3(1), 34-40.
- Dorling, Danny & Gietel-Basten, Stuart 2018 *Why Demography Matters*. Cambridge: Polity Press.
- Edgren Aldén, Rebecka & Ernsjö Rappe, Tinni 2009 *Skriet från kärnfamiljen*. Bonniers.
- Edlund, Lena 1996a *The marriage market: How do you compare?* Handelshögskolan i Stockholm, Ak. avh.
- Edlund, Lena 1996b Pigor och pigor. *Ekonomisk Debatt*, 24, 6, 497-501.
- Eriksson, Nancy 1964 *Bara en hemmafru*. Forum.
- Eriksson, Robert 1987 The Long Arm of the Origin: The Effects of Family Background on Occupational and Educational Achievement. I *Sociological Miscellany. Essays in Honour of Gunnar Boalt* (U. Bergryd & C-G. Jansson red.), Stockholms universitet.
- FAMHEALTH 2018 <http://www.lse.ac.uk/social-policy/research/Research-clusters/ALPHA/Projects/FAMHEALTH>
- FOS 1953 Finlands Officiella Statistik. *Sociala Specialundersökningar* XXXII:20 Äldringarnas levnadsförhållanden.
- FOS 1963 Finlands Officiella Statistik. *Sociala Specialundersökningar* XXXII:25 Vanhusten Asunto-Olot.
- FOS 1980 Finlands Officiella Statistik. *Sociala Specialundersökningar* XXXII:62. Vanhusten kontaktit, avuntarve ja palvelujen saatavuus.

Familjebilder. Myter, verklighet, visioner (1984) Red. B-E. Andersson. SNS, HSFR och Riksbankens Jubileumsfond.

Familjekrets, grannskap och samhälle. 1988 (Red. B. Sollbe), Statens Institut för byggnadsforskning.

Furstenberg, Frank, Sten Hartnett, Caroline, Kohli, Martin & Zissimopoulos 2015 The future of Intergenerational Relations in Aging Societies. *Daedalus*, Spring, 31-40.

Gaunt, David 1996 *Familjeliv i Norden*. Gidlunds.

Grafström, Margareta & Sundström, Gerdt 2010 *SPF:s medlemmar i närbild: En enkätundersökning*. <http://hj.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A932519>.

Grundy, Emily, Murphy, Mike & Shelton, Nicola 1999 Looking beyond the household: intergenerational perspectives on living kin and contacts with kin in Great Britain. London: ONS, *Population Trends*, 97, 19-27.

Grundy, Emily & Murphy, Mike 2003 Mothers with living children and children with living mothers: The role of fertility and mortality in the period 1911-2050. *Population Trends*, 112, 36-44.

Gulbrandsen, Ole & Ås, Dagfinn 1986 Husholdninger i 80-årene. Beskrivelser og utviklingstendenser. Norges Byggforskningsinstitutt. *Prosjektrapport 18*.

Halleröd, Björn 2008 *Flergenerationsfamiljen – att hjälpa och bli hjälpt*. I (red. A. Grönlund & B. Halleröd) Jämställdhetens pris. Boréa bokförlag.

Hamrin, Eva 1954 Bostadsvaneundersökning. Lund: Statens forskningsanstalt för lantmannabyggnader. *Meddelande* nr 33.

Hareven, Tamara 1977 Family Time and Historical Time. *Daedalus*, 106, The Family, 57-70.

Herlofsson, Katharina & Hagestad, Gunhild 2011 Challenges in moving from macro to micro: Population and family structure in ageing societies. *Demographic Research*, 25, 337-370.

Hjältn, Anna 2011 A family landscape. On the geographical distances between elderly parents and adult children in Sweden. Institutionen för social och ekonomisk geografi, Umeå universitet, *GERUM* 2011:1. Ak. avh.

Hofsten, Erland 2001 *Svensk befolkningshistoria. Några grunddrag i utvecklingen från 1750*. Norstedts.

Hurme, Helena 1988 *Child, Mother and Grandmother*. Jyväskylä universitet. Ak. avh.

Höglman, Ann-Kristin 1999 Ageing in a Changing Society. Elderly Men and Women in Urban Sweden 1830-1930. *Report Nr 15 from the Demographic Data Base*, Umeå University. Ak. avh.

Infocatho 2017 Les français plébéscentent la famille (www.infocatho.fr).

Jegermalm, Magnus & Sundström, Gerdt 2015 Stereotypes about care-giving and lessons from the Swedish panorama of care. *European Journal of Social Work*, 18, 2, 185-197.

Jegermalm, Magnus & Sundström, Gerdt 2017 Det svenska omsorgspanoramat. *Tidsskrift för omsorgsforskning*, 3, 1, 18-26.

Johannesson, Lena 2016 *Fougstedts: Familjen och sakligheten*. Carlssons.

Johansen, Hans-Christian 1987 Growing old in an urban environment. *Continuity and Change*, 2, 2, 297-306.

Johansson, Lennarth & Sundström, Gerdt 2018 Ett halvt århundrade svensk äldreomsorg. *Tidsskrift för omsorgsforskning*, 4(1), 62-68.

Kolk, Martin 2017 A life course analysis of geographical distance to siblings, parents and grandparents in Sweden. *Population, Space and Place*, 23(3): e2020

Kridahl, Linda 2017 *Time for Retirement*. Stockholms universitet, Sociologiska institutionen. Ak. avh.

Kälvemark, Ann-Sofie 1978 Hotet mot familjen. Den ogifta modern i Sverige. *Historisk tidskrift*, 1, 83-101.

Lennartsson, Carin 2001 *Still in Touch. Family Contact, Activities and Health Among Elderly in Sweden*. Institutet för social forskning, Avhandlingsserien 48. Ak. avh.

Lennartsson, Carin, Sundström, Gerdt & Wikström, Petter 2017 De äktenskapliga långkörarna. *Välfärd* 4/2017.

Lewinter, Myra 1999 *Spreading the burden of gratitude*. Köpenhamns universitet, Sociologiska institutionen, Ph.D. no. 11. Ak. avh.

Lindahl, Mikael, Palme, Mårten, Sandgren Massih, Sofia & Sjögren, Anna 2015 Long-Term Intergenerational Persistence of Human Capital: An Empirical Analysis of Four Generations. *Journal of Human Resources*, 50, 1, 1-33.

- Liu, Jieyu 2016 Aging in rural China: Migration and care circulation. *Journal of Chinese Sociology* 3, 9.
- Löwe, Torkil 1995 "Etableringsassistans". Om omfang og fordeling av økonomisk bistand fra foreldre til unge i etableringsfasen. Oslo, INAS. Rapport 95:5.
- Lövgren, Oscar 1970 *En bondes dagbok 1809-1833 skriven av Gustaf Person i Berg, Visnums-Kil, Värmland*. Karlstad: Värmlands museum, utg. Oscar Lövgren.
- Majamaa, Karoliina 2015 *Who Receives Parental Help?* Helsingfors universitet, Dept of Social Research 2015:4. Ak. avh.
- Malmberg, Bo, Sandström, Mattias, Sundström, Gerdt & Lennartsson, Carin 2015 *När barnen går först. Historiska perspektiv på att förlora barn*. <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:862442/FULLTEXT01.pdf>
- Matovic, Margareta 1984 *Stockholmsäktenskap. Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850 – 1890*. Stockholmsmonografier 57. Stockholm: Liber.
- Mount, Ferdinand 1982 *Den samhällsfarliga familjen*. Norstedts.
- Neuberger, Franz & Haberkern, Klaus 2014 Structured ambivalence in grandchild care and the quality of life among European grandparents. *European Journal of Ageing*, 11, 2, 171-181.
- New York Times* 23/12 2015 The Typical American Lives Only 18 Miles From Mom (Quoctrong Bui & Clare Cain Miller).
- New York Times* 20/3 2017 More Grandparents Than Ever (Sharon Jayson)
- New York Times* 17/7 2017 Living Another Day, Thanks to Grandparents Who Couldn't Sleep (Aneri Pattani).
- New York Times* 17/7 2018 When Wives Earn More Than Husbands, Neither Partner Likes to Admit It (Claire Cain Miller).
- Nygaard Christofersen, Mogens 2004 *Familiens udvikling i det 20. Århundrede*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet.
- Nyström Gaunt, Louise 1988 Familjekretsen – samverkan mellan generationerna. I (red. B. Sollbe) *Familjekrets, grannskap och samhälle*. Statens Institut för byggnadsforskning.
- OECD 2017 *Preventing Ageing Unequally*. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264279087-en>
- O'Connor, Joyce & Ruddle, Helen 1988 *Caring for the Elderly. Part II*. Dublin: National Council for the Aged.
- PEW 2014 *Four-in-Ten Couples are Saying "I Do," Again*. www.pewresearch.org
- PEW 2016 *A record 60.6 million Americans live in multigenerational households*. www.pewresearch.org
- Pickard, Linda 2013 A growing care gap? The supply of unpaid care for older people by their adult children in England to 2032. *Ageing and Society*, 35, 1, 96-123.
- Power, Brian 1980 *Old and Alone in Ireland*. Dublin: Society of St. Vincent de Paul.
- Roussel, Louis 1976 *La famille après le mariage des enfants. Étude de relations entre générations*. Paris: INED
- SCB 1980 Ensamhet och gemenskap. *Levnadsförhållanden. Rapport 18*.
- SCB 1990 Familjebildning och familjeupplösning under 1980-talet. *Demografiska rapporter 1990:1*.
- SCB 1992a Familj i förändring. *Levnadsförhållanden Rapport 71*.
- SCB 1992b Sociala relationer 1988-1989. *Levnadsförhållanden Rapport 72*.
- SCB 1994 Fakta om Den svenska familjen. *Demografiska rapporter 1994:2*.
- SOU 1956:1 *Åldringsvårdsutredningen*
- SOU 1977:100 *Pensionär '75 Bilaga B Intervju-undersökningen*
- Samuelsson, Gillis 1981 *Dagens pensionärer – sekelskiftets barn*. Lunds universitet, Sociologiska institutionen. Ak. avh.
- Socialstyrelsen 1994 Hemma på äldre dar. *Ädelutvärderingen 94:17*.
- Socialstyrelsen 2000 Bo hemma på äldre dar. *Äldreuppdraget 2000:11*.
- Socialstyrelsen 2004 *Framtidens anhörigomsorg. Kommer de anhöriga kunna, vilja, orka ställa upp för de äldre i framtiden?* (förf. L. Johansson, & G. Sundström).
- Socialstyrelsen 2006 *Omsorg människor emellan*. (www.socialstyrelsen.se) (förf. B. Malmberg & G. Sundström).
- Socialstyrelsen 2012 *Anhörigas omsorg för närstående: omfattning och konsekvenser* (www.socialstyrelsen.se).
- Statistics Canada 1994 *The Sandwich Generation in Canada. Basic Demographic Characteristics*. Mimeo (förf. J. A Norland).

Sundström, Gerdt 1980 *Omsorg oss emellan*. Socialdepartementet: Projektet Omsorgen i samhället.

Sundström, Gerdt 1984 *Hur nära?* HSB:s Riksförbund och Socialhögskolan, Stockholm. Mimeo.

Sundström, Gerdt 1991 Omsorgsmönster bland äldre kvinnor och män i Norden. I (red. A. Helset) *Gamle kvinner i Norden – deres liv i tekst og tall*. Nordisk Ministerråd & Norsk Gerontologisk Institutt.

Sundström, Gerdt 2009 Demography of Aging in the Nordic Countries. I *International Handbook of Population Aging* (Ed. Peter Uhlenberg). New York: Springer.

Sundström, Gerdt, Fransson, Eleonor, Malmberg, Bo & Davey, Adam 2009 Loneliness among older Europeans. *European Journal of Ageing*, 6, 4, 267-275.

Sundström, Gerdt 2018 "Nödvändigt att hjälpa åldrade gamla": Från fattigvård till offentlig äldreomsorg i Huddinge. www.huddinge-hembygd.se.

Sundström, Gerdt, Jegermalm, Magnus, Abellán, Antonio, Ayala, Alba, Pérez, Julio, Pujol, Rogelio & Souto, Javier 2018 Men and older persons also care, but how much? Assessing amounts of caregiving in Spain and Sweden. *International Journal of Aging and Later Life*, in press. XXX

Teeland, Lawrence 1981 *Ha det så bra, vi hörs!* Stockholm: Wahlströms & Widstrand.

The Economist 25 nov. 2017 Death of the death tax.

The Economist 23 dec. 2017 The perils of polygamy.

The Institute for Fiscal Studies 2017 *Inheritances and Inequality across and within Generations*.

Torgé, Joy 2014 *Ageing and Caring as Couples with Disabilities*. Linköping Studies in Arts and Science No 604. Ak. avh.

Townsend, Peter 1963 (1957) *The Family Life of Old People*. Penguin.

UDP 2016 *La ayuda imprescindible de los mayores* (www.udporg.com).

Ulmanen, Petra 2015 Omsorgens pris i åtstramningstid. Anhörigomsorg för äldre ur ett könsperspektiv. *Rapport i socialt arbete* 150. Ak. avh.

Vågerö, Denny, Aronsson, Vanda & Modin, Bitte 2017 Why is parental lifespan linked to chances of reaching a high age? A transgenerational hypothesis. *SSM – Population Health* 4, 45-54.

Wetterberg, Gunnar 2011 *Kurvans kraft*. Weyler.

Winqvist, Marianne 1999 *Den åldrande familjen. Om vuxna barn och deras hjälpbehövande föräldrar*. Studentlitteratur.

Österberg, Eva 2016 *De små då*. Natur och kultur

Förklaringar gällande tabellbilagor sid 68-71

Källa: SCB, Historiska befolkningsregistret, Flergenerationsregistret och Hushållsregistret 2015. Samtliga folkbokförda personer i angivna åldersgrupper ingår i tabellerna.

Med **närhet** avses att vara folkbokförd i samma kommun.

Med **syskon** avses hel- eller halvsyskon.

Med **barn** avses biologiska eller adopterade barn.

Med **partner** avses att man är gift, registrerad partner eller är sammanboende enligt hushållsregistret.

SCB har uppgift om släktrationer från år 1932 och framåt. Det innebär att det för personer som är födda 1931 och tidigare saknas uppgifter om föräldrar och syskon vilket medför att det för personer som år 2015 är 84 år och äldre saknas information om föräldrar och syskon.

**Bilaga, tabell 1: Tillgång till anhöriga för personer 65 år och äldre
År 2015. Antal och procent. (Se förklarande anmärkning sid 67)**
Personer födda i Sverige och folkbokförda i Sverige 31/12 2015

	Partner	Barn	Syskon	Förälder	Andel i %		Kvinnor och män		Antal	
					Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	3,3	4,0	3,6		29 886	31 682
Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	0,4	0,4	0,4		3 467	3 492
Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	0,2	0,3	0,2		1 587	2 360
Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	0,0	0,0	0,0		239	331
Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	1,4	1,0	1,2		12 664	7 866
Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	0,1	0,1	0,1		1 367	823
Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	0,2	0,4	0,3		2 138	3 357
Nej	Nej	Nej	Ja	Ja	0,0	0,1	0,0		270	452
Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	33,4	43,9	38,2		305 308	346 467
Ja	Ja	Nej	Nej	Nej	11,0	17,5	14,0		100 608	137 615
Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	2,0	3,5	2,7		18 470	27 988
Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	0,9	1,6	1,2		8 079	12 347
Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	20,2	11,7	16,3		185 115	92 245
Nej	Ja	Nej	Nej	Nej	20,4	7,4	14,4		186 865	58 629
Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	3,4	5,4	4,3		30 737	42 379
Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	3,1	2,6	2,9		28 664	20 583
Total					100	100	100		915 464	788 616
									915 464	1 704 080

Tillgång till anhöriga för personer 65 år och äldre. År 2015. Antal och procent.

**Bilaga, tabell 2: Närhet till anhöriga i samma kommun
för personer 65 år och äldre. År 2015. Antal och procent.**
Personer födda i Sverige och folkbokförda i Sverige 31/12 2015

Närhet till anhöriga i samma kommun för personer 65 år och äldre. 2015. Antal och procent.

	Kvinnor och män	Män	Kvinnor	Andel i %		Förälder	Syskon	Barn	Partner
				Kvinnor	Män				
96 154	8 169	4 388	7 732	6,0	0,1	0,8			
177 8	383	4	388	5,0	9,0	5,0			
476 5	361	2 603	2 603	6,0	7,0	6,0			
202 4	382	611 2	611 2	6,0	6,0	2,0			
231 5	466 1	3 138	3 138	6,0	6,0	6,0			
962 2	610 1	416 1	416 1	2,0	1,0	2,0			
109 4	202 2	488 1	488 1	2,0	6,0	2,0			
610 3	457 1	438 1	438 1	2,0	2,0	2,0			
556 685	148 8	96 861	83 471	9,0	6,2	1,6			
383	224 58	66 194	66 194	9,4	5,8	6,1			
326 2	607 14	458 31	458 31	6,4	6,5	5,6			
471 17	416 77	139 269	139 269	9,8	9,2	2,5			
50	249 5	559 15	559 15	5,4	1,6	9,5			
465 59	416 69	214 880	214 880	7,9	8,8	5,2			
151 62	32 072	30 161	30 161	4,3	1,4	3,6			
503 142	96 387	145 143	915 464	2,4	2,2	15,9	Total		
407 080	788 616	915 464	915 464	100	100	100			

Personer födda i Sverige och folkbokförda i Sverige 31/12 2015

Partner	Barn	Syskon	Förälder	Andel i %		Kvinnor och män	Antal	Kvinnor och män
				Kvinnor	Män			
Ja	Ja	Ja	Ja	41,5	40,3	40,9	403 227	404 844
Ja	Ja	Nej	Ja	2,7	2,5	2,6	25 979	24 818
Ja	Nej	Ja	Ja	2,9	3,9	3,4	28 255	38 686
Ja	Nej	Nej	Ja	0,3	0,3	0,3	2 594	3 044
Nej	Ja	Ja	Ja	13,5	10,4	11,9	131 376	104 627
Nej	Ja	Nej	Ja	0,8	0,6	0,7	7 685	5 989
Nej	Nej	Ja	Ja	4,2	7,8	6,0	40 362	78 474
Nej	Nej	Nej	Ja	0,4	0,6	0,5	3 651	6 403
Ja	Ja	Ja	Nej	19,7	18,8	19,3	191 884	189 151
Ja	Ja	Nej	Nej	1,8	1,6	1,7	17 098	16 464
Ja	Nej	Ja	Nej	1,7	2,2	1,9	16 367	21 970
Ja	Nej	Nej	Nej	0,2	0,3	0,2	2 101	2 736
Nej	Ja	Ja	Nej	7,3	5,5	6,4	70 876	54 913
Nej	Ja	Nej	Nej	0,6	0,4	0,5	5 849	4 497
Nej	Nej	Ja	Nej	2,3	4,3	3,3	21 968	42 818
Nej	Nej	Nej	Nej	0,3	0,5	0,4	2 920	5 091
Total				100	100	100	972 192	1 004 525
								1 976 717

Personer födda i Sverige och folkbokförda i Sverige 31/12 2015

Andel i %					Antal	
		Kvinnor	Män	Kvinnor och män	Kvinnor	Män
Partner	Barn	Syskon	Förälder			
Ja	Ja	Ja	Ja	0,8	1,0	0,9
Ja	Ja	Nej	Ja	0,5	0,6	0,5
Ja	Nej	Ja	Ja	0,3	0,4	0,3
Ja	Nej	Nej	Ja	0,2	0,3	0,3
Nej	Ja	Ja	Ja	0,3	0,3	0,3
Nej	Ja	Nej	Ja	0,2	0,1	0,2
Nej	Nej	Ja	Ja	0,2	0,3	0,2
Nej	Nej	Nej	Ja	0,2	0,2	0,2
Ja	Ja	Ja	Nej	9,1	12,3	10,6
Ja	Ja	Nej	Nej	21,3	28,5	24,6
Ja	Nej	Ja	Nej	3,5	5,3	4,3
Ja	Nej	Nej	Nej	15,2	22,6	18,6
Nej	Ja	Ja	Nej	5,6	3,1	4,5
Nej	Ja	Nej	Nej	23,5	8,8	16,7
Nej	Nej	Ja	Nej	3,3	4,1	3,7
Nej	Nej	Nej	Nej	15,9	12,2	14,2
Total				100	100	100

Familjen först – där framtiden börjar

FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna stadgar att: "Familjen är den naturliga och grundläggande enheten i samhället." Där sägs också att familjen "har rätt till samhällets och statens skydd."

I FN:s Barnkonvention stadgas "att barnet, för att kunna uppnå en fullständig och harmonisk utveckling av sin personlighet, bör växa upp i en familjemiljö, en omgivning av lycka, kärlek och förståelse".

Familjen Först är en insamlingsstiftelse startad på initiativ av bland andra Alf Svensson, tidigare parti-ledare och europaparlamentariker. Stiftelsen främjar forskning och opinionsbildning för att stärka familjens roll – för ett tryggt samhälle.

Du kan stödja Familjen Först genom att ge en gåva:

Bankgiro: 249-5521

Swish: 123 602 90 94

Familjen Först, c/o Vreta Ekväg 3, 755 91 Storvreta
info@familjenforst.nu www.familjenforst.nu